

100 ਗਜ਼ਲਾਂ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਧੰਜਲ (ਕੈਨੇਡਾ)

Thought Provoking
Punjabi and Urdu Ghazals
in Gurmukhi Script
&
Cover Design
by:
Pritam Singh Dhanjal (Canada)
www.dhanjal.com
pritam@dhanjal.com

ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਜਾਂ ਕਾਵਿ ਲਈ ਵਿਹਲ ਕਿਸ ਨੂੰ!
ਇਸ ਤੇਜ਼-ਰਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਦੌਰ ਅੰਦਰ,
ਦਿਲ ਦੀ ਕਹਿਣ ਜਾਂ ਸੁਣਨ ਦੇ ਲਈ, ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਅਦਬੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗ਼ਜ਼ਲ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਈ।

ਚੇਤਾਵਨੀ
CAUTION

ਤਤਕਰਾ

- 1 ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਰੰਗੀਨ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ
- 2 ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪ ਰਹੇ ਸੱਚੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੂੰ
- 3 ਇਹ ਤਬੀਅਤ ਜਦ ਖੁਦੀ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ
- 4 ਬਦਲੀਆਂ ਉੱਠ ਕੇ ਘਟਾ ਬਣ ਵਰ੍ਹਨੀਆਂ
- 5 ਅੰਗੂਰ ਦੀ ਵਤਰ 'ਤੇ
- 6 ਬੁੱਤਘਾੜਾ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ
- 7 ਫਿਰ ਘਨੇੜੀ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ
- 8 ਭਰੋਸਾ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਨਹੀਂ
- 9 ਤੁਰੇਗਾ, ਤੁਰੇਗਾ, ਤੁਰੇਗਾ ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਕਾਫ਼ਲਾ
- 10 ਨਿੱਖਰੇ ਆਸਮਾਨਾਂ 'ਤੇ ਘਟਾਵਾਂ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਛਾਈਆਂ
- 11 ਉਹ ਤਸੱਵਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਕੀ ਕਰੇ
- 12 ਅਰਥ ਭਰੀ ਨਿਗਾਹ ਹੈ ਤੇਰੀ
- 13 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਉਮਰ ਭਰ ਸੌਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- 14 ਵਹਿਣ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ
- 15 ਜਹਾਂ ਕੁਛ ਦੇਰ ਪਹਿਲੇ ਨਾ ਥਾ
- 16 ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚ ਬੁਲਬੁਲ ਕੋਈ
- 17 ਅਲਖ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਨੇ
- 18 ਆ! ਦਲਿੱਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ
- 19 ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ
- 20 ਐ ਬਿੜਕ! ਅਹਿਸਾਨ ਕਰ
- 21 ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੱਲਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ
- 22 ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਚੁੱਕੀ
- 23 ਔਕੜਾਂ ਦੀ ਪਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ
- 24 ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ
- 25 ਇਹ ਵਾਅਦਾ ਸੀ ਕੀਤਾ
- 26 ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਕੀ ਕਹਾਣੀ,
- 27 ਇਕ ਛੜੱਪਾ, ਦੋ ਛੜੱਪੇ, ਤਿੰਨ ਛੜੱਪੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ

- 28 ਇੰਜ ਆਪਣੀ ਤਬੀਅਤ ਹੈ
- 29 ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਤਰਾਜ਼ੂ
- 30 ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ
- 31 ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹਿਆ
- 32 ਹਮ ਤੂਫ਼ਾਨੋ ਕੇ ਸ਼ੋਅਲੇ ਹੈਂ
- 33 ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਬੜਾ ਹੈ ਲਾਉਣਾ
- 34 ਉੱਡਣੇ ਭੁਕਾਨੇ ਅੱਜ ਗਲੀ ਗਲੀ ਫਿਰਦੇ ਨੇ
- 35 ਕਦਮ ਛੋੜਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਂ ਨਿਸ਼ਾਂ
- 36 ਉੱਪਰਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਜਨੂੰਨ ਜਿਹਾ
- 37 ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਕਦੀ ਕਦੀ
- 38 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕੀ ਹੋਵੇ
- 39 ਨੇਰਾ ਹੋਇਆ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੁਪਨਾ ਲੈ ਆਂਦਾ
- 40 ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ ਆਪਣੇ
- 41 ਰੱਦੀ ਦੇ ਕਾਗ਼ਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬੇੜੀ ਬਣਾ ਲਈ
- 42 ਦੋ ਤੇ ਦੋ ਮਿਲ ਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ
- 43 ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਬਸ ਦੋ ਤੇ ਦੋ ਮਿਲ ਕੇ ਜੋ ਹੁੰਦੇ ਚਾਰ, ਨਹੀਂ
- 44 ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਤਰਾਜ਼ੂ ਜੋ ਜਾਣ ਕੇ ਡੋਲਾਵੇ
- 45 ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ, ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਹੈ
- 46 ਸਹਿਣ ਲਈ ਤਾਂ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ
- 47 ਸੱਚ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ
- 48 ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣ
- 49 ਸਭ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੇ
- 50 ਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜੰਗ ਦੀ
- 51 ਸਾਵਣ ਆਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਆਵੇ
- 52 ਹੰਝੂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਇਸ ਦੇ ਗੁੰਗੇ ਬਿਆਨ ਦੇਖ
- 53 ਹਰ ਯੁਗ ਵਿਚ ਉੱਠਦਾ ਰਹਿਣਾ ਹੈ
- 54 ਇਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ
- 55 ਹੌਸਲੇ ਦਾ ਸਾਥ ਲੈ ਕੇ ਜਦ ਵੀ
- 56 ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਲਗ ਜਾਵੇ
- 57 ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਕਦੀ ਕਦੀ
- 58 ਕੱਲ੍ਹ ਤੇਰੇ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦੀ

- 59 ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਸਿਰ ਉੱਠਿਆ
- 60 ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਸੁਹੱਪਣ ਨਾਲ ਹੀ
- 61 ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਹਾਂ 'ਚ ਜਦ ਵੀ
- 62 ਝੂਠ ਵਾਂਗੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ
- 63 ਸਜਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾ ਗਿਲਾ ਕੀਤਾ
- 64 ਸਭ ਦੀ ਆਖਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੇ
- 65 ਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀ ਪਿਆਰ ਦੀ
- 66 ਸਾਵਣ ਆਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਆਵੇ
- 67 ਹੰਝੂ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਇਸ ਦੇ ਗੁੰਗੇ-ਬਿਆਨ ਦੇਖ
- 68 ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਇੰਜ ਪਿਆ ਹੈ
- 69 ਬੇਬਸੀ ਆਪਣੀ, ਕਦੀ ਇੰਜ ਵੀ ਛੁਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ
- 70 ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਪਣੱਤ ਦੇ ਹੀ ਮਿਹਣਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰਿਆ
- 71 ਹੌਸਲੇ ਦਾ ਸਾਥ ਲੈ ਕੇ
- 72 ਜਦ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬੋਲ ਆਉਣਗੇ
- 73 ਕਦੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ 'ਚ ਮੈਂ
- 74 ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਛੋਟਾ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ
- 75 ਜਦੋਂ ਤਕ ਆਦਮੀ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
- 76 ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸੂਲੀ ਹੀ ਨਾ ਅੰਜਾਮ ਹੈ
- 77 ਝੀਲ ਵਿਚ ਸਿੱਟ ਕੇ ਡਬੋਈ
- 78 ਕਿਸੇ ਦੀ ਭਾਲ 'ਚ ਏਨਾ ਵੀ ਕੀ
- 79 ਕਿਸੇ ਬਿੜਕ ਦਾ
- 80 ਤੜਪ ਤੜਪ ਕੇ ਮਰਨਾ
- 81 ਕੁਝ ਇਕ ਖ਼ਾਸ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੋਸਣ
- 82 ਕੁਝ ਕੁ ਲੋਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰ ਨੇ
- 83 ਕੋਈ ਜਾਣੇ ਤਾਂ ਕੀ ਜਾਣੇ
- 84 ਕੌਣ ਸੀ? ਜੋ ਖ਼ਾਕ ਤੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ
- 85 ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦਰ ਵਿਚ
- 86 ਖ਼ਬਤ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
- 87 ਖ਼ਾਮੀਆਂ ਅਕਸਰ ਫ਼ਸਾਨਾ ਬਣਦੀਆਂ
- 88 ਖ਼ੁਦ-ਮਿਜ਼ਾਜੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਦੋਸਤੋ!
- 89 ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਕੇ

- 90 ਗ਼ਲਤੀ ਤਾਂ ਇਕ ਬਹਾਨਾ ਹੈ
- 91 ਗੀਤ ਹਾਂ, ਸੰਗੀਤ ਹਾਂ
- 92 ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ 'ਚ ਤਾਅਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ
- 93 ਘਰ ਤਾਂ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
- 94 ਘੋਖਿਆ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ
- 95 ਚੱਲੇ ਸਾਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਨੂੰ
- 96 ਚਿਰ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਇਹ ਬੰਦਾ
- 97 ਚੇਤਨਾ, ਕਾਫ਼ਿਰ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਡ ਗਈ
- 98 ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਛੱਡ ਆਓ
- 99 ਜਦ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਾਹਵੇਂ
- 100 ਜਦ ਤਾਈਂ ਆਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ

ਚੇਤਾਵਨੀ
CAUTION

ਕੁਝ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਭਾਵੁਕ ਹਨ,
ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਨਾ।

Some of these Ghazals are very emotional.
Please Reread at your Own risk.

1

ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਰੰਗੀਨ ਫਲਸਫਾ, ਮੌਸਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਕਿਧਰੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਿਧਰੇ ਗ਼ਮੀਆਂ ਹਰਦਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਚੰਗਿਆਈ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੇ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਰਾਹ ਹੁੰਦੇ,
ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾਵਣ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਵੀ, ਮੁਜਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਡਿੱਗ ਕੇ ਸੰਭਲਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ, ਦੇਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ!
ਚੰਦ ਏਕਮ ਦਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੂਨਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁਖ ਅੰਦਰ, ਕੁਦਰਤ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੀ ਹੈ,
ਮਨ ਦੀ ਪੀੜ ਤੇ ਰੁੱਖ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਗੌਤਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਇਕ ਸ਼ੈਅ ਦੇ ਵਾਂਗ ਜਦੋਂ ਤੂਫ਼ਾਨ ਕੋਈ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਆਲਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮਸਤੀ ਦਾ ਆਲਮ, ਆ ਜਾਵੇ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ,
ਸਾਜ਼ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਰਗਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋਤੀ ਆਖੇ, ਕੋਈ ਹੰਝੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,
ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਮੌਸਮ, ਸ਼ਬਨਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਸੂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਪ੍ਰੀਤਮ,
ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਕਰਤਾ ਆਦਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

2

ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪ ਰਹੇ ਸੱਚੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੂੰ,
ਰਬ ਨੂੰ ਜੇ ਦੇਖਣਾ ਆਪਣੇ ਹੀ ਮੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੂੰ।

ਵਰਮੀਆ¹ ‘ਤੇ ਵੀ ਖੜੇ ਧਰਮੀ ਨੇ ਛਾਂਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ,
ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਪਤਝੜਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੂੰ।

ਰੋਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਡ ਜਾਵਣ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਰੱਖਣਾ,
ਏਸ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਤਿਤਲੀ ਦੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੂੰ।

ਤੇਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਾਲ ਜੋ ਤੇਰੇ ਕਦਮ ਨੂੰ ਜੋੜਦੀ,
ਓਸ ਪਗਡੰਡੀ ਵਿਚਾਰੀ ਬਾਂਝ-ਕੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੂੰ।

ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਿਸਦਾ ਦੇਖਦੈਂ,
ਓਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਜ਼ਖ਼ਮ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੂੰ।

ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਹਾਲੇ ਵੀ ਦੋ ਪਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾ’ ਲਟਕਦਾ,
ਉਸਦੀ ਹਮ-ਦਰਦਣ ਬਣੀ ਜੋ ਉਸਦੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੂੰ।

ਵਰਮੀ¹ = ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਸੱਪ ਪਲਦੇ ਹਨ।

3

ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਬਣ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਓਸ ਪੰਜਾਬਣ ਨੇ ਵੈਲਫੇਅਰ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣ ਦੇ, ਸ਼ਿਫਟਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਓਵਰ-ਟਾਈਮ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਸਗੋਂ ਡਾਕਟਰ ਤਕ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਕਰਵਾਈ। ਏਸ ਗ਼ਜ਼ਲ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸ਼ੇਅਰ ਓਸ ਪੰਜਾਬਣ ਦੇ ਨਾਮ ਹੈ।

ਇਹ ਤਬੀਅਤ ਜਦ ਖੁਦੀ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ,
ਫਲਸਫ਼ਾਦਾਨੀ ਬਰਾਬਰ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ, ਜਦ ਵੀ ਚਾਹਿਆ ਦਿਲ ਕਚਹਿਰੀ ਲੈ ਗਿਆ,
ਇਹ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਵੀ, ਇਕ ਸਜ਼ਾ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਖਾਣ ਲਈ ਕੁਝ ਬੂਰ ਦੇ ਲੱਡੂ ਹਯਾਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ,
ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਉਂਦੀ ਰਹੀ, ਨਾ-ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਮਸਤ-ਚਾਲੇ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਪਰ ਲੱਗਿਆ,
ਕਿ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦੀ ਘੜੀ ਨੂੰ, ਮੁੜ ਕੇ ਦੁਹਰਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਆਪਣੇ ਜੀਆ-ਜੰਤ ਲਈ, ਸੂਰਜ ਅਧੂਰਾ ਦੇਖ ਕੇ,
ਧਰਤੀ, ਆਪਣੇ ਗਿਰਦ ਚੱਕਰ ਰਾਤ-ਦਿਨ ਲਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

4

ਬੱਦਲੀਆਂ ਉੱਠ ਕੇ, ਘਟਾ ਬਣ ਵਰੁਨੀਆਂ,
ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਜਰਨੀਆਂ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਦੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਭੀੜ ਹੈ,
ਮੇਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਬਾਜ਼ੀਗਰਨੀਆਂ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਵਿਚ, ਦੋਸਤੋ!
ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਕੁਝ ਜਿੱਤਣੀਆਂ ਕੁਝ ਹਰਨੀਆਂ।

ਜੱਗ-ਬੀਤੀ ਦੱਸ ਕੇ ਨਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ,
ਹੱਡ-ਬੀਤੀ ਦੱਸ ਜੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ।

ਤਿਆਗ ਦਾ ਖੰਜਰ, ਚਲਾਵਣ ਵਾਲਿਓ!
ਛੇਤੀ ਕੀਤੇ ਹਸਰਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਰਨੀਆਂ।

ਹਸਰਤਾਂ, 'ਪ੍ਰੀਤਮ'! ਨੇ ਅੰਬਰ ਵਰਗੀਆਂ,
ਸਭ ਸਿਤਾਰੇ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਨਾ ਭਰਨੀਆਂ।

5

ਅੰਗੂਰ ਦੀ ਵੱਤਰ 'ਤੇ, ਨਹੀਂ ਜ਼ਖ਼ਮ ਉਚੇੜੀਦਾ,
ਬੇਕਾਰ 'ਚ ਯਾਦਾਂ ਦਾ ਖੂਹਾ ਨਹੀਂ ਗੇੜੀਦਾ।

ਕੁਝ ਪਲ ਦਾ ਸੁਗਲ ਬਣੇ ਤੇ ਫੇਰ ਫ਼ਨਾਹ ਹੋਵੇ,
ਅੰਜਾਮ ਇਹੀ ਹੁੰਦਾ, ਕਾਗ਼ਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ ਦਾ।

‘ਨਿਰਾਸ਼ਾ’ ਦਾ ਬੇਸ਼ੱਕ, ‘ਭਵਿੱਖ’ ਤਾਂ ਧੁੰਧਲਾ ਹੈ,
ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਆ ਜਾਵੇ, ਬੂਹਾ ਨਹੀਂ ਭੇੜੀਦਾ।

ਦੋ ਵਿਛੜੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ, ਮੇਲੀਂ, ਜੇ ਮੇਲ ਸਕੇਂ,
ਇਹ ਹੀ ਤਾਂ ਕਰਮ ਹੁੰਦਾ, ਟਿੱਡਾਂ ‘ਤੇ ਰੇੜੀ ਦਾ।

ਮਹਫ਼ਿਲ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਵੀ ਦਿਲਗੀਰ ਰਿਹਾਂ, ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਕੁਝ ਅਸਰ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਸੀ ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਛੇੜੀ ਦਾ।

6

ਬੁੱਤਘਾੜਾ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ,
ਦੇਵਤਾ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਪੱਥਰ, ਪੱਥਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਵਿਚ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਭਰਮ ਸਾਬਤ ਨਾ ਰਿਹਾ,
ਛੱਲ ਆਈ 'ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਰੇਤਾ ਦਾ ਘਰ ਢਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਲੈਣੇ-ਦੇਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਮਰਾਂ ਬੀਤੀਆਂ,
ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਸੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਲਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਅਣਪਛਾਤੇ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਵਿਚ ਛੁਪ ਰਹੇ ਸਨ ਸੁਖ ਇਹਦੇ,
ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਆਦਮੀ, ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਕੀ ਦੱਸਾਂ! ਕਿ ਕੀ ਸਹੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਏਸ ਸਮਾਜ ਦੀ,
ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁੱਛਿਆ ਜਦੋਂ “ਠੀਕ ਹਾਂ” ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਪੱਥਰ ਤਾਂ ਬਣ ਦੇਵਤਾ, ਮੰਦਰ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਬਣ ਗਿਆ,
ਬੁੱਤਘਾੜਾ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਨਰ ਤੇ ਨਾਰ ਦੇ ਵਿਗੜਦੇ-ਅਨੁਪਾਤ ਦੇਖ ਕੇ ਡਰ ਰਿਹਾਂ,
ਕਹਿਰ ਛਾ ਜਾਵੇ ਨਾ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਖ਼ੂਨ ਜੇ ਵਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

7

ਫਿਰ ਘਨੇੜੀ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ, ਜਜ਼ਬਾਤ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜੋ ਮਿਲੇ, ਸਦਮਾਤ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ।

ਬੇ-ਖਿਆਲੀ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤਹਿ ਹੋ ਗਏ,
ਬੇ-ਇਰਾਦਾ ਹੀ, ਮੇਰੇ ਹਾਲਾਤ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ।

ਬੱਦਲ, ਕਿਹੜੀ ਖਿੱਚ ਦੇ ਖਿੱਚੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ?
ਮਾਰੂਥਲ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ, ਬਰਸਾਤ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ।

ਦਰਦ-ਭਿੰਨੀ ਰਾਗਣੀ 'ਚ, ਓਸ ਨੇ ਜੋ ਛੁਹ ਲਏ,
ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ, ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਨਗਮਾਤ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ।

ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਉਣੀਂਦੇ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਦੀ ਗੋਦ 'ਚੋਂ,
ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ, ਖ਼ਾਬਾਤ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ।

ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿੱਟ ਕੇ, ਇਕੱਲਾ ਰੁੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ,
ਤੇਜ਼-ਝੱਖੜ, ਉਸਦੀ ਹਰ ਸੋਗਾਤ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ।

ਮੋੜ ਨਾ ਸਕੀਆਂ ਕਦੀ ਸਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਓਸ ਨੂੰ,
ਜਿਸ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨੂੰ, ਅਣ-ਚਾਹੇ ਲਮਹਾਤ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਏ।

8

ਭਰੋਸਾ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਦੋਸਤੀ ਕਾਹਦੀ !
ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਾਹਦੀ !

ਸੱਜਣ ਨੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ! ਉਲਾਂਭਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ?
ਕਿ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਦੇ ਲਈ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਕਾਹਦੀ !

ਮੈਂ, 'ਭਾਈਆਂ' ਦੇ ਸਤਾਏ ਨਾਸਤਕ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਸੁਣਿਆਂ,
ਜੋ ਧਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਤਾਹ ਨਾ ਲੈ ਜਾਵੇ ਉਹ ਬੰਦਗੀ ਕਾਹਦੀ !

ਖੁਦਾ ਜੇ ਹਰ ਜਗਹ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ?
ਮਿਟਾ ਸਕਦੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਨੇਰ ਨੂੰ, ਉਹ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕਾਹਦੀ !

ਆਦਮ-ਜ਼ਾਤ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਜੰਮਦੀ ਤੇ ਮਰਦੀ ਹੈ,
ਜੇਕਰ ਵਰਤਾਓ ਨਹੀਂ ਚੰਗਾ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨਗੀ ਕਾਹਦੀ !

ਲੀਹਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵੀ ਘੇਰਿਆਂ ਲਈ ਥਾਂ ਬੜੀ ਖਾਲੀ,
ਨਵਾਂ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਵਾਰਗੀ ਕਾਹਦੀ !

ਮਰੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ, ਦੁੱਖ ਨਾ ਸੁਖ ਕਦੇ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਨੇ,
ਗ਼ਮਾਂ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਾਹਦੀ !

ਤੁਰੇਗਾ, ਤੁਰੇਗਾ, ਤੁਰੇਗਾ ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ।
ਘਟੇਗਾ, ਘਟੇਗਾ, ਘਟੇਗਾ ਮੇਰੀ ਵਾਟ ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ।

ਤੇਰੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਘਟੀ,
ਵਧੇਗਾ, ਵਧੇਗਾ, ਵਧੇਗਾ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ।

ਕੋਈ ਜੇ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਪਿਆਸਾ ਏ, ਪਿਆਸਾ ਨਾ ਮਰ ਜਾਣ ਦੇ,
ਬਣੇ ਨਾ, ਬਣੇ ਨਾ, ਬਣੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਫਿਰ ਕੋਈ ਕਰਬਲਾ ।

ਮੇਰਾ ਇਸ਼ਕ ਸਾਬਤ, ਹੁਸਨ ਨੂੰ ਕਹੋ ਇਹ ਵੀ ਸਾਬਤ ਰਹੇ,
ਨਾ ਟੁੱਟੇ, ਨਾ ਟੁੱਟੇ, ਨਾ ਟੁੱਟੇ ਕਦੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਿਲਸਲਾ ।

ਤਨਾਂ ਦੀ, ਮਨਾਂ ਦੀ ਤੇ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਤਪਸ਼ ਮਿਟ ਜਾਏਗੀ,
ਵਰ੍ਹੇਗਾ, ਵਰ੍ਹੇਗਾ, ਵਰ੍ਹੇਗਾ ਜਦੋਂ ਪਿਆਰ ਦਾ ਮੇਘਲਾ ।

ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਰੁਕੇ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਚਾਲ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ,
ਆਏਗਾ, ਆਏਗਾ, ਆਏਗਾ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਜ਼ਲਜ਼ਲਾ ।

ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਸਿਆਸਤ ਵਰਤ ਕੇ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਹਰਾ ਨਾ ਸਕੀ,
ਕਰੇਗੀ, ਕਰੇਗੀ, ਕਰੇਗੀ ਕੋਈ ਫਿਰ ਨਵਾਂ ਚੋਚਲਾ ।

ਜਦੋਂ ਤਾਈਂ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ! ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਚੌਗਿਰਦਾ ਨਾ ਪਹਿਚਾਣਿਆਂ,
ਰਹੇਗਾ, ਰਹੇਗਾ, ਰਹੇਗਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਤੌਖਲਾ ।

10

ਨਿੱਖਰੇ ਆਸਮਾਨਾਂ ‘ਤੇ, ਘਟਾਵਾਂ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਛਾਈਆਂ,
ਟਿਕੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਗਈਆਂ, ਤਲਾ ਵਿਚ ਕੰਕਰਾਂ ਆਈਆਂ।

ਹੁਸਨ ਦੀ ਨਾ ਖ਼ਤਾ ਕੋਈ, ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਨਾ ਖ਼ਤਾ ਕੋਈ,
ਭਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ, ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਫੇਰ ਵੀ ਪਾਈਆਂ।

ਨਾ ਏਥੇ ‘ਕਲਪ’ ਹੈ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾ ਏਥੇ ‘ਹੁਮਾ’ ਕੋਈ,
ਮੇਰੇ ਵਰਗ ਵਿਚ, ਜਿੰਦਾਂ, ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਨਾਲ ਟਕਰਾਈਆਂ।

ਜਦੋਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕੋਈ, ਹਯਾਤੀ ‘ਚੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਈ,
ਕਦੇ ਨੇ ਕੋਲ ਪਰਛਾਈਆਂ, ਕਦੇ ਨੇ ਕੋਲ ਤਨਹਾਈਆਂ।

ਮਜ਼ਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਹੁੰਦੈ, ਜੇ ਬੁਹੜੀ ਪਿਆਸ ਰਹਿ ਜਾਵੇ,
ਦਿਲਕਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਅਕਸਰ, ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਰੂਹਾਂ ਤਰਿਹਾਈਆਂ।

11

ਉਹ ਤਸੱਵਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਕੀ ਕਰੇ!
ਜੋ ਵੀ ਸਮਝੇ ਏਸ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ, ਮਰਨ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰੇ।

ਏਸ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਜ਼ਗੀ ਰੱਖਣ ਲਈ,
ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਜੋ ਵੀ ਜਨਮੇ ਉਹ ਮਰੇ।

ਧਰਤੀਆਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ, ਕਿਉਂ ਨਿਯਮਤ ਰਾਹ ਨੇ?
ਹਨ ਬੜੇ ਅਸਮਾਨ ਪਸਰੇ, ਆਸਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ।

ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਧਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਸ਼ਕੋਰ ਕੇ,
ਆਈ ਤੇ ਆ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ, ਕਦਮ ਪਾਸੇ ਨਾ ਧਰੇ।

ਕਿਹੜੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਢਿੱਡ ਏਦਾਂ ਖਾਂਦੇ ਖਾਂਦੇ ਪਾਟਿਆ?¹
ਤੇ ਜਾ ਨਗੀਨੇ ਖਿੱਲਰੇ, ਅਸਮਾਨ ਦੀ ਹਰ ਨੁੱਕਰੇ।

ਇੱਛਣ-ਵਾਲੇ² ਦੀ ਕਦੇ ਜੇ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਾ ਰਹੀ,
ਨਾਭ-ਕਮਲ 'ਚੋਂ ਕਿੰਜ ਕੋਈ ਫੇਰ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਉੱਭਰੇ।

ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਆਪਣੇ ਵੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਲਪਾ ਕੇ ਗਈ,
ਜੇ ਸੁਖੀ ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਨਾ ਪਰਖ ਖੋਟੇ ਖਰੇ।

1. ਬਿੱਗ-ਬੈਂਗ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। 2. ਪਰਮਾਤਮਾ

12

ਅਰਥ ਭਰੀ ਨਿਗਾਹ ਹੈ ਤੇਰੀ, ਭੇਦ ਭਰੀ ਮੁਸਕਾਨ।
ਦੇਖ ਕੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਸਾਦਾ-ਦਿਲ ਇਨਸਾਨ।

ਤੇਰੀ 'ਲਾਜ', ਅਦਾਵਾਂ ਬਣ ਕੇ, ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਮਾਰੇ,
ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸ਼ੈਤਾਨ।

ਸੰਘਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਕੇ, ਠੰਡੀ 'ਵਾ ਆਈ ਹੈ,
ਵਿਰਲੇ ਵਿਰਲੇ, ਨਿੱਘੇ ਨਿੱਘੇ, ਜਾਗੇ ਨੇ ਅਰਮਾਨ।

ਤੇਰੀ ਤਪਸ਼ ਵੀ ਮਿਟਣਾ ਚਾਹਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਨਿੱਘ ਭਾਲਾਂ,
ਡਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਲੈ ਨਾ ਅਉਣ ਤੂਫ਼ਾਨ ।

ਹਾਲੇ ਤਕ 'ਤੇਰੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ' ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ,
'ਇਹ' ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ, 'ਇਹ' ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਜਾਨ।

'ਪੱਥਰ-ਘਾੜੇ' ਨੇ ਪੱਥਰ ਵਿਚ, ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਪਾਈ ਹੈ,
ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ , ਬੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ।

ਦੇਖ 'ਪ੍ਰੀਤਮ'! ਭਾਲ ਤੇਰੀ ਵਿਚ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ,
ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਕੋਈ ਬਾਗ ਬਗੀਚਾ, ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ।

13

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਉਮਰ ਭਰ ਸੌਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਇਸ ਨੇ ਸਾਹ ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਸਾਹ ਵਾਪਸ ਲਿਆ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁਣਦਾ, ਬਹੁਤ ਕਹਿੰਦਾ,
ਫੇਰ ਵੀ ਇਨਸਾਨ 'ਚੁੱਪ-ਅੱਖਰ' ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮਧਾਣੀ ਪਾਈ ਕੀ ਕਰੇਗੀ,
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਮਸਲਾ ਸੁਲਝਿਆ ਹੈ।

ਦਿਨ ਦਾ ਚੜ੍ਹਨਾ, ਵਕਤ ਪਾ ਕੇ ਡੁੱਬ ਜਾਣਾ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਹੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੈ।

ਮਿਟ ਤੇ ਗਈਆਂ ਨੇ ਲਕੀਰਾਂ, ਪਰ 'ਪ੍ਰੀਤਮ'!
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੱਬ ਕੇ ਵਹੁਣਾ ਪਿਆ ਹੈ।

14

ਵਹਿਣ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ,
ਪਰ ਨਹੀਂ ਨਦੀਆਂ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਹੈ,
ਇਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮਹਿਲ ਢਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

ਕੀ ਕਹਾਂ! ਕਿ ਦਿਨ ਵੀ ਇਕ ਤੂਫ਼ਾਨ ਹੈ,
ਇਸ ਲਈ ਸੁਪਨੇ ਸਿਤਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

ਪੂਰਬੀ ਹੋਵਣ ਜਾਂ ਹੋਵਣ ਪੱਛਮੀ,
ਆਦਤਨ, ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

ਜੇ ਕਦੀ ਇਸ ਜੀਭ ਦਾ ਰਸ ਨਾ ਰਹੇ,
ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਖਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

ਉਸ ਮਵਾਲੀ ਕੋਲ ਚਾਦਰ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਪਗ ਪਸਾਰੇ ਨਾ ਪਸਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

ਸੁਣਿਆਂ ਹੈ ਕਿ ਵਿਚ ਖ਼ਲਾਵਾਂ ਆਦਮੀ,
ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਲਕੇ ਤੇ ਭਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

ਮੈਂ ਤੇ ਬਸ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ,
ਮੰਦਰ ਮਸਜਿਦ ਗੁਰੂਦੁਆਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

ਅਮਲ ਨਾ ਚੰਗੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹਸ਼ਰ ਨੂੰ,
ਨਾਸਤਕ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਸਵਾਰੇ ਇਕ ਜਿਹੇ।

15

15 ਅਗਸਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ

ਜਹਾਂ ਕੁਛ ਦੇਰ ਪਹਿਲੇ ਨਾ ਥਾ, ਪਰਬਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ!
ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਦੌਰ ਮੇਂ ਜ਼ਰੋਂ ਕੀ ਹਿੰਮਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ!

ਹਮ ਨੇ ਪੁਰ-ਖ਼ਤਰ ਮਹੌਲ ਮੇਂ ਰਸਤੇ ਬਨਾਏ ਹੈਂ,
ਕਜ਼ਾ ਮੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੋਨੇ ਕੀ, ਜ਼ੁਰਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ!

ਜਿਨਹੋਂ ਨੇ ਬਾਗ਼ ਤੋਂ ਲਾਏ ਮਗਰ ਰਾਖੀ ਨਾ ਕਰ ਪਾਏ,
ਉਨ ਮਿਹਨਤ-ਕਸ਼ੋਂ ਕੀ, ਭਾਰੀ ਗਫ਼ਲਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ!

ਆਜ਼ਾਦੀ ਗੋਰੇ ਤਨ ਸੇ ਲੇਨੀ, ਕਾਲੇ ਮਨ ਸੇ ਨਾ ਲੇਨੀ,
ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਸੇ ਕੋਰੀ, ਯਿਹ ਹਸਰਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ!

ਮਜ਼੍ਹਬ ਕੋ ਅਪਨੇ ਸਾਂਚੇ ਢਾਲ ਕੇ, ਸਬ ਹੀ ਨੇ ਬਦਲਾ ਹੈ,
ਅਬ ਇਸ ਬੇਚਾਰੇ ਕੀ, ਬਿਗੜੀ ਸੂਰਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ!

ਕੱਲ੍ਹ ਕੀ ਸੱਚੀ ਬਾਤੋਂ ਪੇ, ਅਬ ਇਤਬਾਰ ਕਿਆ ਕਰਨਾ,
ਖੀਸਾ ਪੁਰ ਹੈ ਜਿਨਕਾ, ਉਨਕੀ ਨੀਅਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ।

ਹੈ ਮਾਲੂਮ ਕਿ ਸਬ ਕੁਛ ਯਹੀਂ ਹਮ ਛੋੜ ਜਾਏਂਗੇ,
ਫਿਰ ਭੀ ਅਪਨਾ ਯੇ ਸਾਮਾਨ-ਏ-ਰੁਖ਼ਸਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ!

ਪਤਾ ਹੋਤੇ ਹੂਏ ਭੀ ਕਿ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਾਮ ਯੇਹ ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਫਿਰ ਭੀ ਵੋਹੀ ਕਰਨੇ ਕੀ, ਯੇ ਫ਼ਿਤਰਤ ਦੇਖਨਾ ਯਾਰੋ!

ਮਿਡਲ-ਈਸਟ ਅੱਪ-ਰਾਈਜ਼ਿੰਗ (ਦਸੰਬਰ 2010)

ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿਚ ਬੁਲਬੁਲ ਕੋਈ, ਬੇਦਿਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ,
 ਰਾਤ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੰਨ ਚਾਨਣੀ, ਪਾਗਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਇਕ ਤਾਂ ਸੀ ਤੂਫ਼ਨੀ ਬਾਰਿਸ਼, ਦੂਜੇ ਰਾਤ ਹਨੇਰੀ ਸੀ,
 ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਨੁੱਕਰ ਦੰਗਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਜੀਵਨ-ਲੋੜਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ! ਉਹ ਧਨਵੰਤ ਨਾ ਜਾਣ ਸਕੇ,
 ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਇੱਛਾ, ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਲੋਕਾਂ ਦੇ, ਹਜ਼ੂਮ 'ਚ ਆ ਕੇ ਜਿਗਰੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ,
 ਟਟੀਹਰੀ, ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਥੱਮ੍ਹਣ ਕਾਬਿਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਅੱਤ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੂੰਦ ਵਿਚਾਰੀ ਝੁਲਸ ਗਈ,
 ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਵਣ ਵਾਲੀ ਆਪੂੰ ਬਿਹਬਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਉਸ ਗੁੱਡੀ¹ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕੋਈ ਕੀ ਬਣਿਆਂ ਤੇ ਕੀ ਬਣਨਾ,
 ਅੱਧ ਅਸਮਾਨੇ ਪੈਲਾਂ ਪਾਉਂਦੀ, ਚੰਚਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਜੇ ਹੋਣ ਨਾ ਦਾਣੇ, ਕਦੋਂ ਸਿਆਣਪ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ!
 ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਊ-ਪਰਜਾ, ਬੇਕਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਬੇ-ਈਮਾਨੀ, ਬੇ-ਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਬੇ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ ਸੀ ਜਿੱਥੇ,
 ਸੱਭਿਅਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਵੀ, ਜਾਹਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਸ਼ਾਹ, ਸ਼ੇਖ, ਸੁਲਤਾਨ, ਸਿਕੰਦਰ ਹੈ ਸਨ ਜਿਸਨੇ ਚਮਕਾਏ,
 ਅੱਜ ਆਪ ਉਹ ਬੁਰਕੇ ਅੰਦਰ ਓੜਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।
 ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਇਹ ਆਖ ਸਕਾਂ!

ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿਨਾਈ ਗੂੰਜੇ ਲਹਿਰ ਬਹਿਰ ਅਰਮਾਨਾਂ ਦੀ,
 ਲਗਰ ਲਗਰ ਬੂਟੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਸੰਦਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।

ਗੁੱਡੀ¹ = ਪਤੰਗ

17

ਅਲਖ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਨੇ।
ਗੰਗਾ ਨਹਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਨੇ।

ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਰ ਕਰਾ ਕੇ ਅੱਕ ਗਏ ਹਾਂ,
ਉਹੀ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਨੇ।

ਇਕ ਸਵੰਬਰ 'ਚੋਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਏ ਨੂੰ,
ਫਿਰ ਆਜ਼ਮਾਉਣ ਦੀ, ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਨੇ।

ਜੇ ਇੱਲ ਨੂੰ ਆਪ ਕੋਕੋ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ,
ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਨੇ।

ਉਹ ਨੱਥ ਘੜਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਸੀ,
ਇਹ ਨੱਕ ਵਢਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਨੇ।

18

ਆ! ਦਲਿੱਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।
ਆਪਣੇ ਹੀ ਘਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਉੱਡਣ ਲੱਗਾ ਜੋ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਗਿਆ,
ਕੱਟ ਚੁੱਕੇ ਪਰ' ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਦਿਲ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਜਿਸ ਨੇ ਜਕੜਿਆ,
ਅੱਜ ਦੇ ਡਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਜਿਸ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨੇ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰਿਆ,
ਓਸ ਬੇਘਰ ਦੀ, ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜੋ ਚੋਣਾ ਲੜ ਰਿਹੈ,
ਉਸਦੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਜਿਸ ਨੇ 'ਰੋਸ਼ਮ' ਆਪਣੇ ਹੇਠ ਲਕੋ ਲਿਆ,
ਓਸ ਖੱਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਕਰਦੀ ਜਿਹੜੀ ਰੋ ਪਈ,
ਉਸ ਦੀ ਸੱਧਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਭਰ ਆਇਆ ਏ ਵਿਹੜਾ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੋ,
ਉਸ ਦੇ ਟੱਬਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਜਿਸਦੀ ਲੰਬਾਈ ਸਦਾ ਛੋਟੀ ਰਹੀ,
ਆਪਣੀ ਚੱਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

ਜਿਸ ਦੀ ਝੋਲੀ ਖਾਲੀ ਦੀ ਖਾਲੀ ਰਹੀ,
ਉਸ ਮੁਕੱਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਵੀ ਨਾ ਜਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਛੱਡਿਆ,
ਉਸ ਤਕੱਬਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੇੜੀਏ।

19

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਪਰਵਾਨੇ ਸੜੇ ਦੇਖੇ,
ਉਡਾਰੂ ਸੋਚ ਦੇ ਖੰਭ ਵੀ ਕਤਲ-ਗਾਹੀਂ ਝੜੇ ਦੇਖੇ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੋਤੀ-ਕਲਸ ਚੁੱਕੇ, ਅਗਾਹ ਹੋ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ,
ਜਦੋਂ ਬਾਰਾਤ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਹੀ ਖੜੇ ਦੇਖੇ।

ਨਾਂ ਲੈ ਲੈ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ, ਕਈ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਫਿਰਦੇ ਨੇ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥੀਂ, ਤਿਜੌਰੀ ਭਰਨ ਲਈ, ਠੂਠੇ ਫੜੇ ਦੇਖੇ।

ਜਵਾਨੀ! ਤੈਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਬੁੱਢੀ ਸਿਆਸਤ ਦੇ,
ਹਰ ਯੁਗ, ਹਰ ਜਗਹ ਉੱਤੇ ਹੀ, ਮਨਸੂਬੇ ਘੜੇ ਦੇਖੇ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਗ ਤਾਂ ਲਾਏ ਮਗਰ ਰਾਖੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਗ, ਫਲ ਦੇਵਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਜੜੇ ਦੇਖੇ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦੀ ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਆਈ,
ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਕਈ ਬੇ-ਸਮਝ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜੇ ਦੇਖੇ।

20

ਐ ਬਿੜਕ! ਅਹਿਸਾਨ ਕਰ, ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਮਿਟਾ,
ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੂਝ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾ।

ਐ ਮੁਕੱਦਰ! ਬੀਜ ਦਾ ਖੰਡਰ ਬਣਾ,
ਮਲਬਿਆਂ ‘ਚੋਂ, ਇਕ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਉਗਾ।

ਐ ਤਮੰਨਾ! ਕੁਝ ਕੁ ਧੀਰਜ ਲੈ ਕੇ ਆ,
ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਕਰਕੇ ਨਾ ਐਵੇਂ ਸਤਾ।

ਐ ਸ਼ਮੂਾਂ! ਹੋਵੇ ਸਦਾ ਤੇਰਾ ਭਲਾ!
ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ, ਤੂੰ ਰਹੀ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਲਾ।

ਫੇਰ ਇਕ ਤੂਫਾਨ ਦੇ ਆਸਾਰ ਨੇ,
ਫੇਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਈ ਹੈ, ਕਾਲੀ ਘਟਾ।

ਕੌਣ ਮੰਨੇਗਾ ਅ-ਪੁੱਛਿਆ ਮਸ਼ਵਰਾ,
ਕੌਣ ਆਖੇਗਾ, “ ਓ ਰਹਿਬਰ ਸ਼ੁਕਰੀਆਂ”।

ਵਕਤ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ‘ਚ ਝਾਂਜਰ ਪਾ ਦਿਓ,
ਲੱਗ ਸਕੇ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਦਾ ਪਤਾ।

21

ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੱਲਾਂ ਖੁਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ,
ਮੇਰੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਪਰ ਸਦਾ ਪਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਜਿਸ ਟਾਹਣੀ 'ਤੇ ਆਪ ਸੀ ਉਹ ਓਸੇ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਰਿਹਾ,
ਉਸ ਦੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਡਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਇਹ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਘੜਾ ਕੱਚਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਡੋਬਣਾ,
ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ 'ਸੋਹਣੀ' ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ ਹਰ ਝਨਾਂ ਤਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਗਮ-ਘਟਾ ਨੂੰ ਜਦ ਵੀ ਯਾਦਾਂ ਘੇਰ ਕੇ ਲੈ ਆਈਆਂ,
ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਬੂੰਦ ਦਾ ਮੀਂਹ, ਦੇਰ ਤਕ ਵਰ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ।

ਏਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਇਹ ਤਅੱਜਬ ਤਾਂ ਨਹੀਂ,
ਕਿ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਭਰਦਾ ਰਿਹਾ।

22

ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਕਦੀ ਉਤਾਰ ਲਈ,
ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਲਈ।

ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਦੀ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਖਿੱਚ ਮਿਟ ਗਈ,
ਕੋਈ ਦਵਾ ਨਾ ਲੱਗੀ ਦਿਲ ਦੇ ਗੁਬਾਰ ਲਈ।

ਭਾਵੇਂ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹਰ ਸੁਖ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆਂ,
ਪਲ ਦੇ ਪਲਾਂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਵਾਰ ਲਈ।

ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੁਸਨ ਵੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵੀ,
ਸ਼ਰਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਹੁੰਦੀ ਖੁਸ਼ਮਾਰ ਲਈ।

ਚੰਗੇਰੇਪਨ ਲਈ ਜੇ ਪੈਂਡੇ ਦੀ ਪੀੜ ਹੈ,
ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੁੰਜਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਲਈ।

ਉਡੀਕ ਦੇ ਸਕੇ ਜੇ ਦੋ ਪਲ ਮਿਲਾਪ ਦੇ,
ਸੌ ਜਨਮ ਬਹਿ ਲਵਾਂਗਾ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਦੇ ਪਿਆਰ ਲਈ।

23

ਔਕੜਾਂ ਦੀ ਪਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ,
ਰਾਹ 'ਚ ਲੱਗੇ ਜਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

ਸਾਦਗੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਲੁੱਟਣ ਆਏਗਾ!
ਗੋਦੜੀ ਦੇ ਲਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

ਮੈਂ ਕੋਈ ਮੋਤੀ ਜਾਂ ਹੀਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ,
ਨਾ, ਮੇਰੀ ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

ਕੱਲ੍ਹ, ਅੱਜ ਤੇ ਭਲਕ, ਅਣਹੋਣੀ ਨਹੀਂ,
ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਛਾਲੇ ਸਦਾ ਰਹਿੰਦੇ ਨਹੀਂ,
ਧੀਮੀ ਹੋਈ ਚਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

ਅਗਲੇ ਦਮ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਖ਼ਬਰ!
ਦਿਨ ਮਹੀਨੇ ਸਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

ਇਹ ਤੇ ਜਨਮੀ ਹੀ ਹੈ ਚੋਟਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ,
ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਢਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

ਫਲ ਗਵਾ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਜੀਣਾ ਜਾਣਦੀ,
ਪ੍ਰੀਤਮ! ਸੱਖਣੀ ਡਾਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

24

ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ,
ਹੁਸਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ।

ਦੌਲਤਾਂ, ਹੁਸਨਾਂ ਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ 'ਚ ਆ,
ਧਰਮੀ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ।

ਭੜਕ ਉੱਠੀ ਹੈ ਬਗ਼ਾਵਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ,
ਲੋਹੇ ਦੀ ਜੰਜੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ।

ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦਾ, ਹੁਣ ਡਰ ਨਾ ਰਿਹਾ,
ਹੁਣ ਭੋਲੀ ਜ਼ਮੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ।

ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਘਨੇੜੀ ਚੜ੍ਹ ਗਈ,
ਚੰਡੀ ਦੀ ਤਦਬੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ।

ਤਾਕਤਾਂ ਵੰਡਣ ਦੀ ਆਈ ਹੈ ਘੜੀ,
ਹਮ-ਵਤਨ, ਹਮ-ਸ਼ੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ।

ਖ਼ਤਰਾ, ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ,
ਪ੍ਰੀਤਮ! ਇਸ ਦਾ ਤੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਰੇ 'ਚ ਹੈ।

25

ਇਹ ਵਾਅਦਾ ਸੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ
ਰਹਿਣਗੇ ਸਦਾ, ਮੇਰੀ ਉਲਫ਼ਤ ਦੇ ਰਾਹੀਂ।
ਇਹ ਰਸਤੇ ਵੀ ਓਥੇ ਤੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੀ ਓਥੇ,
ਉਹ ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਨੇ ਭਟਕੇ, ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਰਾਹੀਂ!

ਜਿਹਨੇ ਇਕ ਮਰਦੇ ਸਵਾਲੀ ਦੀ ਝੋਲੀ,
ਨਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ ਦਾ ਸੀ ਦਾਨ ਪਾਇਆ,
ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਹ 'ਤੁਲਸੀ ਦੇ ਪੱਤਰ' ਨਹੀਂ ਸਨ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੁਪੀ ਸੀ ਤੇਰੀ ਖ਼ੈਰ-ਖ਼ਾਹੀ।

ਇਹ ਵੱਸ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਨਾ ਚਾਹਵਾਂ,
ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੀ ਬੜੀ ਵਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਕੀਤੀ,
ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੀ ਡੋਲੀ 'ਚ, ਤੇਰੀ ਸਵਾਰੀ,
ਹਟਾ ਨਾ ਸਕੀ ਇਹ ਮਿਲਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ।

ਤੂੰ ਨਾ ਕਰ, ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਪੰਛਾਣੇ ਤੂੰ ਨਾ ਕਰ,
ਹਰ ਇਕ ਜੁਰਮ ਦੇ ਲਈ ਬਣੀ ਹੈ ਕਚਹਿਰੀ,
ਕਿਤੇ ਤੇਰੇ ਹੀ ਉਲਟ ਹੋਵੇ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ,
ਇਹ ਖ਼ੁਦ ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦਿਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ।

ਤੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਖ ਕੇ ਤਾਂ ਦੇਖੀਂ,
ਕਿ ਕੀ ਮੁੱਲ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੀਰੇ ਜਿਹੇ ਦਿਲ ਦਾ,
ਭੁਲੇਖੇ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ ਤੈਨੂੰ ਲੈ ਛੁੱਥੇ,
ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ, ਤੇਰੀ ਕਮ-ਨਿਗਾਹੀ।

26

ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਕੀ ਕਹਾਨੀ, ਇਕ ਰਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ,
ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਕੀ ਕਹਾਨੀ, ਸਦਮਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਆਂਖੋਂ ਨੇ ਜੋ ਕਹੀ ਥੀ ਔਰ ਦਿਲ ਨੇ ਜੋ ਸੁਨੀ ਥੀ,
ਕਿਆ ਕਿਆ ਅਜ਼ਾਬ ਲਾਈ ਉਸ ਬਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਜੋ ਦਿਲੋਂ ਕੇ ਪੱਥਰੋਂ ਪੇ, ਬੇ-ਅਸਰ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ,
ਯਿਹ ਹੈ ਆਂਸੂਓਂ ਕੀ ਐਸੀ ਬਰਸਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਭਲਾ ਕਬ ਯਿਹ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ!
ਕਿ ਯਿਹ ਪਿਆਰ ਕੀ ਹੈ ਯਾ ਫਿਰ ਜਜ਼ਬਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਤਾਰੋਂ ਕੀ ਜਗਤੀ ਬੁਝਤੀ ਲੌਅ, ਕੁਛ ਤੋ ਕਹਿ ਰਹੀ ਹੈ,
ਸਮਝੋਂ ਤੋ ਕੈਸੇ ਸਮਝੋਂ! ਇਸ਼ਾਰਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਵੋਹ ਜੋ ਮੌਤ ਕੀ ਘੜੀ ਭੀ ਜੀਨੇ ਕੀ ਆਸ ਰੱਖੇ,
ਐਸੇ ਦਿਲ ਕੇ ਵਲਵਲੇ ਕੇ ਹਾਲਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਕਾ ਪੁਜਾਰੀ, ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਕਾ ਵਪਾਰੀ,
ਯਿਹ ਭੀ ਹੈ ਅਪਨੀ ਅਪਨੀ ਔਕਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਵੋਹ ਜੋ ਪਿਆਰ ਕੇ ਨਸ਼ੇ ਮੇਂ, ਹੱਦ ਸੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਹੈਂ,
ਭਲਾ ਵੋਹ ਕਿਆ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ! ਖ਼ਰਾਬਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਇਨਸਾਨ ਕੀ ਕਤਲ-ਗਾਹ ਪੇ ਤਅਜ਼ੁਬ ਕਰੋਂ ਤੋ ਕਿਉਂ ਹਮ!
ਹੈਵਾਨੀਅਤ ਸੇ ਨਿਕਲੀ, ਇਸ ਜ਼ਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਸੰਗ-ਏ-ਕਬਰ ਕੀ ਤਰਫ਼ ਸੇ ਜੋ ਆਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਹੈ,
ਯਿਹ ਹੈ ਮੌਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ ਯਾ ਹਯਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ!

ਜੋ ਬੜੀ ਡਰਾਵਨੀ ਹੈ ਔਰ ਬੜੀ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ,
ਯਿਹ ਕੌਨ ਕਹਿ ਰਹਾ ਹੈ! ਕਾਇਨਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੇ ਜੋ ਭੀ ਚਾਹਾ, ਉਸੇ ਪਾਯਾ ਯਾ ਨਾ ਪਾਯਾ,
ਮੇਰੀ ਚਾਹਤੋਂ ਹੈਂ ਮੇਰੇ ਨਗਮਾਤ ਕੀ ਕਹਾਨੀ।

27

ਇਕ ਛੱਤ੍ਰਪਾ, ਦੋ ਛੱਤ੍ਰਪੇ, ਤਿੰਨ ਛੱਤ੍ਰਪੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ।
ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਇਕ ਦਿਨ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਰਾਤ ਟੱਪੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ।

ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ 'ਚ ਦੋ ਪਲ ਅਮਨ ਚੈਨ ਦੇ ਭਾਲਦਿਆਂ,
ਐਵੇਂ ਹੀ ਬਸ ਕਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਰੌਲੇ-ਰੱਪੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ।

ਕੁਝ ਗੁਣਾ 'ਤੇ ਸੱਜਣ ਵਾਲੇ, ਕੁਝ ਗੁਣਾ 'ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ,
ਬਸ ਆਪਣੀ ਹੀ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ, ਲਾਵੇ ਠੱਪੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ।

ਰਣਭੂਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦਿਨ, ਇੰਜ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ,
ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਮੌਤ ਖੜੀ ਸੀ, ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ।

‘ਮਰ ਪਰੇ!’ ਦੀ ਬਦ-ਦੁਆ ਜੇ ਦੇਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇ ਲੈਣਾ,
ਪਰ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾ ਕਹਿਣਾ, “ਤੈਨੂੰ ਨੱਪੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ”।

28

ਇੰਜ ਆਪਣੀ ਤਬੀਅਤ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਬਾ ਅੰਦਰ,
ਪੰਛੀ ਪਰਤੋਲਦਾ ਹੈ, ਪਿੰਜਰੇ ਦੀ ਫਿਜ਼ਾ ਅੰਦਰ।

‘ਜੀਵਨ ਦਾ ਵੱਲ’ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਮੋਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਲੈਣਾ,
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਨੇ, ਘਨਘੋਰ ਘਟਾ ਅੰਦਰ।

“ਜ਼ਾਲਿਮ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ”, ਮੈਂ ਆਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ,
ਹੈ ਪੰਧ ਜ਼ਮੀਰਾਂ ਦਾ, ਮੇਰੇ ਤੇ ਦੁਆ ਅੰਦਰ।

ਜੇ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ, ਜ਼ਾਲਿਮ ਨਾ ਬਣੇ ਕੋਈ,
ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਸਰ ਕਿਧਰੇ, ਵੱਖਰੇ ਵਰਤਾ ਅੰਦਰ!

ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦੀ, ਬੁਨਿਆਦ ਤੂਫ਼ਾਨਾਂ ਦੀ,
ਕਿੰਨਾ ਹੈ ਫ਼ਰਕ ਲੇਕਿਨ, ਹਵਾ ਹਵਾ ਅੰਦਰ।

ਕਤਰੇ ਦੇ ਮੋਢੇ ਤੇ, ਨੀਂਹ ਬਣੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ,
ਐਸਾ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਆਦਮ ਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਅੰਦਰ।

ਡਰ ਕਿੰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੀ, ਮਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਕਿ ਹਵਾ ਦਾ ਇਕ ਝੋਕਾ, ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਤਲਾ ਅੰਦਰ।

ਇਹ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਐ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਇੰਜ ਵਰਗਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ,
ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਖਲਾਅ ਅੰਦਰ।

29

ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਤਰਾਜ਼ੂ, ਜੋ ਜਾਣ ਕੇ ਡੋਲਾਵੇ,
ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਦੀ ਨੋਕ ਉੱਤੇ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਚਾਵੇ।

ਇਕ ਮੁਰਦਾ-ਲਾਸ਼ ਕੋਲੋਂ ਅੱਜ ਕੋਲ ਬਹਿ ਕੇ ਪੁੱਛੀਂ,
“ਜੇ ਕੁਝ ਬਣਾਇਆ ਆਪਣਾ, ਕਿਉਂ ਸਾਥ ਨਾ ਨਿਭਾਵੇ?”

‘ਭੁਖਾਂ ਦੀ ਭੱਠ’ ਅੰਦਰ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਜਾਂ ਪਿਘਲੇ,
ਸ਼ਸਤਰ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਦੇ, ਤਕਦੀਰ ਨੂੰ ਪੁਆਵੇ।

ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ‘ਚੋਂ ਉੱਠੇ, ਚਰਚਾ ਪੈਗ਼ੰਬਰੀ ਦਾ,
ਜੋ ਭਾਂਬੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ, ਅਮਨਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਵੇ।

ਹੈ ਸੂਝ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ, ਉਹ ਸਿਦਕ, ਜ਼ਿੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ,
ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬੋਲ ਨੂੰ ਪੁਗਾਵੇ।

ਭਰਪੂਰ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਜਗਹ ‘ਤੇ,
ਕਾਮਲ-ਯਕੀਨ ਓਥੇ ਤਦਬੀਰ ਨੂੰ ਪੁਚਾਵੇ।

30

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿਸਮਾਂ ਨੇ ਮਰ ਜਾਣਾ,
ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ, ਕੋਈ ਇਲਜ਼ਾਮ ਧਰ ਜਾਣਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੇਸਮਝ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸੰਤੋਖ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਵੀ ਦੁਖੀ ਰਹਿਣਾ, ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰ ਜਾਣਾ।

ਸਭ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਤਾਸੀਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,
ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕਰ ਜਾਣਾ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਭਰ ਜਾਣਾ।

ਅਜੇ ਤਕ ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ,
ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਧਰੋਂ ਆਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਏਥੋਂ ਕਿਧਰ ਜਾਣਾ।

ਆਸਾਵੰਤ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਵੀ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ,
ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸਾ ਲੈਣੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਦ ਵੀ ਜਿਧਰ ਜਾਣਾ।

ਖ਼ਬਰ ਰੱਖੀਂ ਐ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’! ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੂਹ ਨਾ ਮਰ ਜਾਵੇ
ਓਦੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ, ਜਦੋਂ ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਮਰ ਜਾਣਾ।

31

ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹਿਆ, ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ,
ਮੁੜਨ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਆਇਆ, ਸੋਚਾਂ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ।

ਸਦਕੇ ਜਾਵਾਂ ਉਸ ਹਸਤੀ ਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਯਾਦ ਬਣਾਈ,
ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰ 'ਚ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਵਿਛੜਿਆ ਆਣ ਮਿਲਾਇਆ।

ਹਰ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਬਣਿਆਂ, ਜਦ ਇਕ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਟੁੱਟਿਆ,
ਇੱਕੋ ਹੀ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ, ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਦਿਖਾਇਆ।

ਫੁੱਲ ਖਿੜਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ ਖਿੜਨ ਲਈ, ਬਾਗ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜੰਗਲ,
ਕੋਈ ਦੇਖੇ, ਜਾਂ ਕਿਉਂ ਦੇਖੇ? ਉਸ ਦੇ ਚਿੱਤ ਨਾ ਆਇਆ।

ਉਸ ਪੱਥਰ ਵੱਲ ਦੇਖ, ਪ੍ਰੀਤਮ! ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਰੱਬ ਲੁਕਿਆ,
ਬੁੱਤ-ਘਾੜੇ ਨੇ ਕਰ ਇਸ਼ਾਰਾ, ਮੈਨੂੰ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ।

32

ਹਮ ਤੂਫ਼ਾਨੋ ਕੇ ਸ਼ੋਅਲੇ ਹੈਂ ਔਰ ਗੁਲਜ਼ਾਰੋਂ ਕੀ ਸ਼ਬਨਮ ਹੈ,
ਆਦਮ ਕੋ ਯਹਾਂ ਲਾਨੇ ਵਾਲੀ ਗਰ ਗੰਧਮ ਥੀ, ਹਮ ਗੰਧਮ ਹੈ।

ਅਪਨੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਕੋ ਰਵਾਂ ਹੂੰ ਮੈਂ ਅਪਨੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਕੋ ਰਵਾਂ ਹੈ ਤੂ,
ਹਰ ਵਕਤ ਬਦਲਤੀ ਰਾਹੋਂ ਮੇਂ ਕੁਛ ਰੋਜ਼ ਕੇ ਅਪਨੇ ਸੰਗਮ ਹੈਂ।

ਯੇ ਸ਼ੋਖ ਜਵਾਨੀ, ਯੇ ਦੌਲਤ, ਯੇ ਰੂਪ ਕੀ ਨਗਰੀ ਯੇ ਉਲਫ਼ਤ,
ਕਿਸ ਬਾਤ ਪੇ ਤੁਮ ਇਤਰਾਤੇ ਹੋ ਯਿਹ ਆਤੇ ਜਾਤੇ ਮੌਸਮ ਹੈਂ।

ਹਰ ਤੀਰ ਕੀ ਉਤਨੀ ਪਹੁੰਚ ਬਨੇ, ਜਿਤਨਾ ਵੋਹ ਪੀਛੇ ਜਾਤਾ ਹੈ,
ਮਨ ਜੀਤ ਕੇ ਹੀ ਜਗ ਜੀਤੋਗੇ ਇਸ ਅ-ਮਨ ਕੇ ਐਸੇ ਆਲਮ ਹੈਂ।

ਨੱਜ਼ਾਰੇ ਕੋ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵੋਹ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਸਾ ਲਗਤਾ ਹੈ,
ਇਕ ਚਾਂਦ ਕੇ ਹੀ ਸਬ ਚਿਹਰੇ ਹੈਂ, ਕੁਛ ਅੰਧੇਰੇ ਕੁਛ ਪੂਨਮ ਹੈਂ।

ਜੋ ਐਸੀ ਬਾਤ ਨਾ ਮਾਨੇਗੇ ਕਿ ਦਿਲ ਕੇ ਬਿਨਾ ਭੀ ਜੀਵਨ ਹੈ,
ਹਰ ਝੰਗ ਮੇਂ ਐਸੇ ਰਾਂਝੇ ਹੈਂ, ਹਰ ਰੰਗ ਮੇਂ ਐਸੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹੈਂ।

33

ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਬੜਾ ਹੈ ਲਾਉਣਾ ਅਨੁਮਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ,
ਪਲ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲੇ, ਤੂਫ਼ਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

ਕੁਝ ਵਾਕਿਆਤ ਐਸੇ ਜੋ ਹਾਦਸੇ ਨਾ ਲੱਗਦੇ,
ਫਿਰ ਭੀ ਬੜਾ ਨੇ ਕਰਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

ਧਰਤੀ ਦੀ, ਕੁੱਖ ਇਕ ਦਿਨ ਬੇਸ਼ੱਕ ਫ਼ਨਾਹ ਹੋਵੇ,
ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰ ਰਹੇਗਾ ਅਹਿਸਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਿਤਾਰਾ, ਆ ਕੇ ਖ਼ੈਰਾਤ ਮੰਗੇ,
ਝੋਲੀ 'ਚ ਉਸਦੀ ਪਾਉਣਾ ਵਰਦਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

ਫ਼ੈਲਾਅ ਲਏ ਅਡੰਬਰ ਭਾਵੇਂ ਪੁਲਾੜ ਤਾਈਂ,
ਪਰ ਕੁਝ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਾਮਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

ਅੱਗਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੁਮੇਲ ਵਿਚੋਂ,
ਉੱਠਦੇ ਪੂੰਏਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਅਨਵਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

ਤਨ-ਮਨ ਅਰੋਗ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕਦੇ ਨਾ ਮੌਤ ਆਵੇ,
ਇਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਰਹੇਗਾ, ਅਰਮਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਭੀਖ ਮੰਗੇ,
ਏਨਾ ਵੀ ਤੇ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਅਪਮਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

ਹਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁਵਾਰੇ,
'ਪ੍ਰੀਤਮ'! ਸਦਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸਨਮਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ।

34

ਉੱਡਣੇ ਭੁਕਾਨੇ ਅੱਜ ਗਲੀ ਗਲੀ ਫਿਰਦੇ ਨੇ,
ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਚੱਲਦੇ ਨੇ ਤੀਰ,
ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ, ਧਰਤੀ ਨੇ ਸਾਂਭਣਾ ਹੈ,
ਏਹੋ ਹੀ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਖੀਰ।

ਤੇਹ ਸਾਡੀ ਚੰਦਰੀ, ਹੈ ਜਾਗੇ ਸਹਿਰਾ ਜੇਹੀ,
ਘੜੀ ਘੜੀ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਨੀਰ,
ਘਟਾ-ਘਨਘੋਰ ਦੀ ਥਾਂ, ਇਹ ਭਲਾ ਕੀ ਕਰੇ!
ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਪਾਟੀ ਹੋਈ ਲੀਰ।

‘ਮਨਸਾ’ ਆਵਾਰਾ ਹੋਈ, ਕਦੇ ਸੱਚ ਲੋਚਦੀ ਨਾ,
ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਏਸ ਦੀ ਤਾਸੀਰ!
ਆਪਣੇ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਖਚੀ ਹੋਈ,
ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ।

ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੋਣ ਅਹਿਸਾਸ ਤਿੱਖੇ,
ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੀਰ,
ਆਸ ਤੋਂ ਬੇ-ਆਸ ਜਾਂ ਨਿਰਾਸ ਕਰ ਛੱਡਦੇ ਨੇ,
ਇਹੀ ਨੇ ਜੋ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਨੇ ਧੀਰ।

ਪੁੱਛ ਲਵੇ ਕੋਈ ਜੇ ਕਿ, “ ਆਦਰ ਕੀ ਹੋਵੰਦਾ ਹੈ?”
ਖਿੱਚ ਦੇਣਾ ਪਾਣੀ ‘ਚ ਲਕੀਰ।
ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਬਣਾਈ ਜਿਹੜੀ,
ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਤਹਿਰੀਰ।

ਤੇਰੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ, ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਦੇ ਕੋਲ ਹੈ ਜੋ,
ਦਿਲ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਤਸਵੀਰ,
ਇਹੀ ਇਹਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਰਾਸ ਹੈ ਨੀ!
ਏਹੋ ਹੀ ਹੈ ਏਸ ਦੀ ਜਾਗੀਰ।

35

ਕਦਮ ਛੋੜਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਂ ਨਿਸ਼ਾਂ,
ਮਗਰ ਰੇਤ ਮੇਂ ਕੱਲ ਮਿਲੇਂਗੇ ਕਹਾਂ!

ਖੁਦਾ ਭੀ ਮਿਲਾ ਤੋ ਬਹਿਰਾ ਮਿਲਾ,
ਕਰੂੰ ਕੈਸੇ! ਦਿਲ ਕੀ ਬਾਤੋਂ ਬਯਾਂ।

ਕਦਮ ਡੋਲਨੇ ਸੇ ਨਾ ਬਚ ਪਾਏਂਗੇ,
ਹਰ ਪਲ ਹੀ ਧਰਤੀ ਘੁੰਮੇ ਯਹਾਂ।

ਦੇਖਾ ਹੈ ਕਿ ਵਕਤ ਰੁਕਤਾ ਨਹੀਂ,
ਨਾ ਸਮਝੇ ਮਗਰ ਹੈ ਕਹਾਂ ਕੋ ਰਵਾਂ!

ਅਜੀ ਯੇ ਤੋ ਕਲ ਕੀ ਹੀ ਬਾਤ ਹੈ,
ਤੁਮ ਭੀ ਹਸੀਂ ਥੇ, ਹਮ ਭੀ ਜਵਾਂ।

ਅਮਨ-ਚੈਨ ਚਾਹਾ ਤੋ ਐਸਾ ਮਿਲਾ,
ਕਿ ਪੱਲੇ ਪੜੀ ਹੈਂ ਯੇ ਤਨਹਾਈਆਂ।

36

ਉਪਰਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਜਨੂੰਨ ਜਿਹਾ,
ਡੁੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੈ ਬੜਾ ਸਕੂਨ ਜਿਹਾ।

ਸਾਗਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਕੀ ਸੋਚੇ?
ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਅੰਬਰ ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਜਿਹਾ।

ਹੋਰ ਨੇ ਸੂਰਜ, ਚੰਦ, ਸਿਤਾਰੇ, ਧਰਤੀਆਂ,
ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਣੈ, ਬੰਦੇ ਦੀ ਜੂਨ ਜਿਹਾ।

ਵਾਰੇ ਜਾਨ ਜੋ ਹੱਸ ਕੇ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ,
ਉਹ ਨਾਤਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਖੂਨ ਜਿਹਾ।

ਐ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਉਹ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ,
ਆਣ ਖਲੋਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਜਿਹਾ।

37

ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਕਦੀ ਕਦੀ,
ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਨਸੀਬ 'ਚ ਜੰਨਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

ਉਂਜ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ,
ਕਰਦਾ ਹੈ ਦਿਲ ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

ਹੋਏ ਹਜ਼ਾਰ ਰਾਂਝੇ ਤੇ ਹੀਰਾਂ, ਹਕੀਕਤਨ,
ਅਫ਼ਸਾਨਾ ਬਣ ਸਕੀ ਏ ਹਕੀਕਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਸਹਾਰਾ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਰੱਖ ਤੂੰ,
ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ, ਕਿਸਮਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵੇਲੇ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅਨਸੁਣੀ,
ਯਾਦ ਆਏਗੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

38

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕੀ ਹੋਵੇ ?
ਨਾ ਹੋਵੇ ਲਾਜਵਾਬ, ਕੀ ਹੋਵੇ ?

ਮੌਤ ਹੈ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਢਕ ਦੇਣਾ,
ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਬੇਨਕਾਬ ਕੀ ਹੋਵੇ ?

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਹਿਕ ਹੈ ਤਾਂ ਬਦਬੋ ਵੀ,
ਕੰਡਿਆਂ ਬਿਨ ਗੁਲਾਬ ਕੀ ਹੋਵੇ ?

ਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਦਰਦ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ,
ਨਾ ਹੋਵੇ ਬੇਹਿਸਾਬ, ਕੀ ਹੋਵੇ ?

ਜਿੱਥੇ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਲੋੜਾਂ ਰੜਕਦੀਆਂ,
ਓਥੇ ਦਿਲ ਦਾ ਖਵਾਬ ਕੀ ਹੋਵੇ ?

ਜਿਸਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਖੂਨ ਪੀਂਦੇ ਨੇ,
ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਆਬ ਕੀ ਹੋਵੇ ?

ਰੁੱਤ ਆਵੇ ਤਾਂ ਫੁੱਲ ਖਿੜ ਜਾਵੇ,
ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਸ਼ਬਾਬ ਕੀ ਹੋਵੇ ?

39

ਨੇਰਾ ਹੋਇਆ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੁਪਨਾ ਲੈ ਆਂਦਾ,
ਆਸ ਉਮੀਦ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹਰ ਚਿਹਰਾ ਮੁਸਕਾਂਦਾ। ।

ਕੁਝ ਮਾਸੂਮ-ਸਵਾਲ ਜਦੋਂ ਵੀ ਦਿਲ ਨੇ ਕੀਤੇ,
ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਤੋਂ, ਮਨ ਰਿਹਾ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਂਦਾ।

ਨਾ ਠੀਕ ਹੋ ਕੇ ਵੀ, ਉਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ,
ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਜਦ ਸਮਝਾਂਦਾ।

ਆਪਣੀ ਪਰਫੁੱਲਤਾ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਧਰਤੀ ਦੇਖੇ,
ਉਸ ਨੂੰ ਗੋਦ 'ਚ ਲੈ ਕੇ, ਅੰਬਰ ਜਦ ਗਰਮਾਂਦਾ।

ਕੋਈ ਪੜ੍ਹਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਤਸੀਹਾ ਲੱਗਦਾ,
ਆਪ ਸਿੱਖੀਏ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਮਨ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਭਗਵਾਂ-ਚੋਲਾ ਇਕ ਧਰਮੀ-ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇਵੇ,
ਵੱਖਰੀ ਹਸਤੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਜਦ ਵਰਦੀ ਪਾਂਦਾ।

ਰਾਖ ਦੇ ਢੇਰ 'ਚੋਂ ਸੁਣਿਆਂ, ਰੋਣਾ ਚਿੰਗਾਰੀ ਦਾ,
ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਬੇਰਹਿਮ ਸਮਾਂ ਇੰਜ ਵੀ ਸੁਲਗਾਂਦਾ।

‘ਅਮਰ’ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ!
ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਲਾ ਇਹ ਜੀਵਨ, ਜੇਕਰ ਤੜਪਾਂਦਾ।

ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ’ ਦੀ ਇੱਛਾ,
ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਨੇ ਵੀ ਕੈਸਾ ਰੰਗ ਲਿਆਂਦਾ!

ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਦੇ ਨਾ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹਵੇ,
ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਦਰਸਾਂਦਾ।

ਨਾ-ਜਾਇਜ਼ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਸੇ ਕਦਮ ਉਠਾਣਾ,
ਪ੍ਰੀਤਮ! ਕੁਝ ਐਸਾ ਵੀ ਸੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਭਰਮਾਂਦਾ।

40

ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ ਆਪਣੇ, ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ,
ਜੱਦ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ, ਮਿੱਠੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।

ਖ਼ਤਰੇ ਦੇ ਵਿਚ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਂ ਨਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਏਗੀ,
ਪੰਛੀ ਉੱਡ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿਧਰੇ, ਕਿੰਜ ਪਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।

ਏਸ ਫ਼ਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ, ਜੜ੍ਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿ ਸਕੇ,
ਰੁੱਖ ਤੁਰਦੇ ਨੇ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ, ਟਾਹਣੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।

ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵੀ ਹੈ ਦਿਸਦਾ ਪਿਆਸ ਮੇਰੀ ਨੂੰ ਤਲਾ,
ਹੋਰ ਕੁਝ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।

ਮੈਨੂੰ ਅਕਸਰ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕਸ ਦਾ ਝੋਲਾ ਪਿਆ,
ਹਮ-ਸਫ਼ਰ ਜੋ ਤੁਰ ਗਏ ਨੇ, ਚਿਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।

ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਆਰਾਮ,
ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਬਹਿ ਸਕੇ ਨਾ ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।

ਇਹ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ ਹਜ਼ੂਰ,
ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੀਣਾ ਕਿਸੇ ਦਾ, ਹਸਰਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।

ਚੱਲ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਹੁਣ ਤੋਂ ਅੱਗੇ, ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨੂੰ,
ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ, ਬੇਲੀਆਂ ਦੇ, ਕਾਰਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ।

41

ਰੱਦੀ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬੇੜੀ ਬਣਾ ਲਈ,
ਬੇਚੈਨ ਤੇ ਭਟਕਦੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਪਾ ਲਈ।

ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਨਾਰਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿਤੇ?
ਐਸੀ ਪਿਆਸ ਗਹਿਰੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਲਾ ਲਈ।

ਕੀਤਾ ਹੈ ਯਾਦ ਜਿਸ ਨੇ ਵਿੱਛੜੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ,
ਉਸ ਡੁੱਬ ਜਾਣ ਵਾਲੇ, ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਧਾ ਲਈ।

ਹੁਣ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਵਿਗੜੀ ਸੰਵਾਰਨਾ,
ਇਕ ਦਰਦ ਤੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਪਾ ਲਈ।

‘ਇਹ’ ਬੇਬਸੀ ਹੈ ਪ੍ਰੀਤਮ!, ‘ਉਹ’ ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਹੈ।
ਇਸ ਨੇ ਨਜ਼ਰ ਮਿਲਾਈ, ਉਸ ਨੇ ਝੁਕਾ ਲਈ।

42

ਦੋ ਤੇ ਦੋ ਮਿਲ ਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ,
ਕੁਝ ਕੁ ਜਜ਼ਬੇ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਸਹਿਣਗੇ।

ਸੁੰਨਿਆਂ ਘਰਾਂ 'ਚ ਰੋਣਕ ਹੋ ਸਕੇ,
ਕੁਝ ਕਬੂਤਰ ਆ ਕੇ ਓਥੇ ਬਹਿਣਗੇ।

ਹੱਥ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਸਜ਼ਾ ਬਣ ਜੀਏਗੀ,
ਮਰਹਬਾ! ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਦੇ ਮੋਤੀ ਵਹਿਣਗੇ।

‘ਚੰਗੀ-ਚੋਖੀ’ ਮੰਗਕੇ ਹੀ ਜੇ ਖਾਓਗੇ,
ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਜ਼ੇ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਲਹਿਣਗੇ!

ਭਾਵ ਸਾਡੇ, ਬੋਲਾਂ ਦੇ ਮੁਹਤਾਜ ਨਾ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਉਂਜ ਹੀ ਕਹਿਣਗੇ।

ਅਕਲ ਨੂੰ ਜਦ ਵੀ ਜਨੂੰਨ ਮਿਲ ਪਿਆ,
ਦੇਰ ਤਕ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਖਹਿਣਗੇ।

43

ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਬਸ ਦੋ ਤੇ ਦੋ ਮਿਲ ਕੇ ਜੋ ਹੁੰਦੇ ਚਾਰ, ਨਹੀਂ,
ਇਹ ਯਕੀਨਨ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨਨ ਹਾਰ ਨਹੀਂ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ ਹੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ,
ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ 'ਹੋਣ' ਜਾਂ 'ਨਾ-ਹੋਣ' ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਹੀਂ।

ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਆਖੋ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰੇ,
ਇਸ ਬਿਨਾ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਰੁੱਤ ਬਹਾਰ ਨਹੀਂ।

ਆਪਣੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ, ਬਹੁਤ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ,
ਮੌਤ ਦੀ ਨਗਰੀ 'ਚ ਇਸ ਦਾ ਫੇਰ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ।

ਰਾਖ ਦੇ ਵਿਚ ਚਿੰਣਗ ਬਾਕੀ, ਨਾ ਹਵਾ ਦੇ ਏਸ ਨੂੰ,
ਕੀ ਪਤਾ, ਕੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ, ਏਸ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ!

ਆ 'ਪ੍ਰੀਤਮ'! ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ, ਏਨਾ ਤੇ ਦੱਸ ਛੱਡੀਏ!
ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜੇਕਰ ਆਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਾਰ ਨਹੀਂ।

ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਤਰਾਜ਼ੂ, ਜੋ ਜਾਣ ਕੇ ਡੋਲਾਵੇ,
ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਦੀ ਨੋਕ ਉੱਤੇ, ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਚਾਵੇ।

ਇਕ ਮੁਰਦਾ-ਲਾਸ਼ ਕੋਲੋਂ ਅੱਜ ਕੋਲ ਬਹਿ ਕੇ ਪੁੱਛੀਂ,
“ਜੇ ਕੁਝ ਬਣਾਇਆ ਆਪਣਾ, ਕਿਉਂ ਸਾਥ ਨਾ ਨਿਭਾਵੇ?”

‘ਭੁਖਾਂ ਦੀ ਭੱਠ’ ਅੰਦਰ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਜਾਂ ਪਿਘਲੇ,
ਸ਼ਸਤਰ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਦੇ, ਤਕਦੀਰ ਨੂੰ ਪੁਆਵੇ।

ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ‘ਚੋਂ ਉੱਠੇ, ਚਰਚਾ ਪੈਗੰਬਰੀ ਦਾ,
ਜੋ ਭਾਂਬੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ, ਅਮਨਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਵੇ।

ਹੈ ਸੂਝ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ, ਉਹ ਸਿਦਕ, ਜ਼ਿੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ,
ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬੋਲ ਨੂੰ ਪੁਗਾਵੇ।

ਭਰਪੂਰ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਜਗਹ ‘ਤੇ,
ਕਾਮਲ-ਯਕੀਨ ਓਥੇ ਤਦਬੀਰ ਨੂੰ ਪੁਚਾਵੇ।

45

ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ, ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਹੈ,
ਕਿ ਇਕ ਜਵਾਬ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਭਾਲ ਹੈ।

ਜਿਸ ਚੈਨ ਦੇ ਲਈ, ਤੂੰ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ ਭਟਕਦਾ,
ਤੇਰੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਤੇਰੇ ਹੀ ਨਾਲ ਹੈ।

ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਦਾਗ਼ ਲਾਹਵਾਂ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਖਰੋਚ ਕੇ,
ਬਾ-ਖ਼ਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ।

ਇਕ ਉਮਰ ਬੀਤ ਜਾਵੇ, ਪਰਤਾਂ ਉਤਾਰਦੇ,
ਕਿ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਏਥੇ ਸਵਾਲ ਹੈ।

ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕਾਂ,
ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ।

‘ਪੁੰਨ-ਪਾਪ’ ਸਿਰਜ ਦੇਣਾ, ਸੁਧਾਰ ਵਾਸਤੇ,
ਕੁਝ ਦਾਨਿਆਂ ਦੀ, ਖੇਡੀ ਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ।

ਸਚਖੰਡ ਤੇ ਸੁਰਗ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਇਹ ਫ਼ਰਕ ਹੈ,
ਪਹਿਲਾ ਜਮਾਲ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਕਮਾਲ ਹੈ।

ਸਹਿਣ ਲਈ ਤਾਂ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਦਰਦ ਬੜਾ,
ਕਹਿਣ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ।

ਇਕ ਵਾਕਿਆ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ ਉਹ ਜਦੋਂ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਮਿਲੇ,
ਅੰਦਰ ਜੋ ਕੁਝ ਰਿੱਝ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਉੱਪਰੋਂ ਨਾ ਕਹਿ ਸਕਿਆ।

ਤੜਕਸਾਰ ਜੋ ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ,
ਮੰਗਤਾ, ਜੋਗੀ, ਆਸ਼ਿਕ, ਦੁਖੀਆ, ਕੌਣ ਸੀ ਬਿਰਹਾ ਗਾਉਂਦਾ?

ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਈਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਇਹ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਹੁਣ ਤਾਂਈਂ,
ਕਿਹੜਾ ਕਿਹੜਾ ਪਿਆਰ ਪਿਆ, ਕਿਹੜਾ ਕਿੰਜ ਕਦੋਂ ਟੁੱਟਿਆ!

ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਸੱਚ ਵੇਚਣ ਨੂੰ, ਸਭ ਬਾਜ਼ਾਰ ‘ਚ ਆਉਂਦੇ ਨੇ,
ਕੋਈ ਇਹਨੂੰ ਮਜਬੂਰੀ ਆਖੇ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਿਹਾ।

ਝੂਫ਼ਾਨੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ, ਬਰਬਾਦੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਤੇ ਰੋਕ ਸਕਾਂ,
ਪੱਥਰ ਬਣ ਕੇ, ਸਾਗਰ ਕੰਢੇ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਆਣ ਪਿਆ।

ਛਿਣ ਛਿਣ ਕਰਕੇ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ‘ਚੋਂ,
ਐਵੇਂ ਕਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ, “ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਫੜਿਆ”।

ਭੜਕਾਵੇ ਨਾ ਹਵਾ ਜੇ ਇਸਨੂੰ, ਚਿੰਗਾਰੀ ਦਾ ਕੀ ਭੜਕਣ!
ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਉਲਝ ਗਿਆ।

ਪਸੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਸਿੱਖੀਂ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ!
ਕੁੰਜਾਂ ਦਾ ਉੱਡ ਜਾਣਾ ਦੱਸੇ, ਕਿ ਹੁਣ ਮੌਸਮ ਬਦਲ ਰਿਹਾ।

ਇਹ, ਚਿਮਨੀ ਦੇ ਬੱਦਲ ਨੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਬਾਰਿਸ਼ ਕਰਨੀ,
ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਅਗਨ ਵਿਚ ਹੈ ਸੜਿਆ।

ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ ਮੈਂ, ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਐ ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਮੈਂ ਕਦੇ ਜੇ ਚਾਹਿਆ ਵੀ ਤਾਂ, ਮਿਲਿਆ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਰਸਤਾ।

47

ਸੱਚ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਝੂਠ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ,
ਇਕ ਸਥਾਈ ਨੇਰ ਵਿਚ ਰਾਤਾਂ ਤੇ ਦਿਨ ਲਹਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਤੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੈ ਰਵਾਨੀ ਇਕ ਹੀ,
ਨੀਵੇਂ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਸਦਾ ਵਹਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਸਾ ਦਾ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਜਾਣ ਦਾ,
ਉਹ ਵੀ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਇਹਨਾਂ ਪੌਣਾ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਅੱਖਰ ਪਿਆਰ ਦੇ,
ਜਦ ਕੋਈ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ, ਓਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਢਹਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਲੈ ਹਵਾਵਾਂ, ਰਗੜ ਖਾਂਦੇ ਬਾਂਸ ਜੰਗਲ ਫੂਕਦੇ,
ਲੋਕ ਇਹ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਿਉਂ ਖਹਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਪ੍ਰਜਾ-ਪਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਰਾਜਾ ਜੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਦੱਸ ਇਹ,
ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਜੰਗਲ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਕਿਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ।

48

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿ,
ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ, ਕਦੇ ਤੂੰ ਏਸ ਵਿਚ ਵੀ ਰਹਿ।

ਤੇਰੇ 'ਮਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ' ਇੰਜ ਮਲਬੇ ਹੇਠ ਆਈ ਹੈ,
ਤੇਰੀ 'ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼' ਨੇ, ਲਗਾਈ ਤਹਿ ਦੇ ਉੱਤੇ ਤਹਿ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਰਕੇ, 'ਸਹਿਜ' ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਤੇ ਆ,
ਪਹਾੜੀ ਨਾਲੇ ਵਾਂਗੂੰ, ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਾ ਵਹਿ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਸ਼, ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵੀ ਹੱਸ,
ਤੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਖੁਦ ਨਾਲ ਵੀ ਤਾਂ ਖਹਿ।

‘ਕਲਪ-ਰੁੱਖ’ ਕਲਪਨਾ ਤੇਰੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਹੈ ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਮੂੰਹ ਮੰਗੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਲੈਣੀਆਂ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਛਾਂਵੇਂ ਬਹਿ।

ਸਭ ਦੀ ਆਖਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਲਾ-ਪਤਾ ਹੋਣਾ, (ਮੌਤ)
ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਪਾਂਧੀ ਨੇ ਹੈ ਮੰਜ਼ਿਲ-ਸੁਦਾ ਹੋਣਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਹੈ,
ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ਗੀ, ਬਿਹਤਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੋਣਾ।

ਕਿੱਕਰ ਬੀਜ ਕੇ, ਦਾਖਾਂ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਕਰਨਾ,
ਬੁਰਾ ਕੀਤੇ ਬੁਰਾ ਹੋਣਾ, ਭਲਾ ਕੀਤੇ ਭਲਾ ਹੋਣਾ।

ਕਿਸੇ ਪਰਬਤ ਦੇ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗੂੰ ਵਤਨ ਵੱਲ ਫੇਰ ਜਾ ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਕੋਈ 'ਦਰਿਆ' ਦੇ ਕੰਢੇ ਰੁੱਖੜਾ' ਉਡੀਕਦਾ ਹੋਣਾ।

ਕੋਈ ਕੀ ਯਾਦ ਕਰਸੀ, ਓਸ ਥਾਂ! ਜਿੱਥੇ ਨਾ ਕੁਝ ਬਦਲੇ,
ਕਿਸੇ ਵੀ 'ਯਾਦ' ਖਾਤਿਰ, 'ਵਕਤ' ਨੂੰ ਪੈਂਦੇ ਛਿਦਾ ਹੋਣਾ।

ਅੱਜ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਬੰਦਾ 'ਸ਼ਿਕਾਰ' ਹੈ ਕਿ 'ਸ਼ਿਕਾਰੀ',
ਅਜਬ ਹਾਲਾਤ ਹੈ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕੀ ਬਚਾ ਹੋਣਾ।

50

ਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜੰਗ ਦੀ,
ਪੰਜ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ, ਲਹੂ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ।

ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸੀ ਤੇ ਹੈ ਵੀ ਸੀ ਦੌਰੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ,
ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਭੀੜ ਲਾਲਚੀ ਏਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ।

ਜਾਓ! ਪਤਾ ਲਗਾਓ!! ਕਿਹੜੀ ਬਲਾ ਹੈ ਉਹ,
ਜੋ ਭਾਈਆਂ ਤੋਂ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਮੰਗਦੀ।

ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਤੂਫਾਨ ਜਾਂ ਸਦਮੇਂ ਦਾ ਸ਼ੌਰ ਸੀ,
ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜ਼ੁਬਾਂ, ਕੰਬਦੀ ਕੰਬਦੀ।

ਨੂੰਰਿਆਂ 'ਚ ਆ ਕੇ, ਨਾ ਰਸਤੇ ਗਵਾਚਦੇ,
ਬੇ-ਬਸੀ 'ਚ ਮੌਤ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਉਮੰਗ ਦੀ।

ਇਕ ਰਸਮ ਇਕ ਗੁਨਾਹ ਨੂੰ ਪਾਕ ਕਰ ਗਈ,
ਬੇ-ਪਰਦ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਹਯਾ, ਸੰਗਦੀ ਸੰਗਦੀ।

ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਾਈ ਦੇਖ ਕੇ, ਮਜ਼ਹਬ ਵੀ ਭੰਡਿਆ,
ਕੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਓ! 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਨਿਸ਼ੰਗ ਦੀ।

ਸਾਵਣ ਆਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਬਦਲੇ ਰੰਗ ਫਿਜ਼ਾਵਾਂ ਦਾ,
ਤੂੰ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ ਚੰਗਾ, ਇਹਨਾਂ ਮਸਤ ਹਵਾਵਾਂ ਦਾ।

ਮਾਰੂਥਲ ਦੀ ਧੁੱਪ ਨਾ ਸਾੜੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨੀਝ ਦੁਰੇਡੀ ਨੂੰ,
ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਓਥੇ ਹੋਣਾ, ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ।

ਇਸ਼ਕ, ਜੋ ਹੱਡਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿੱਕਲ ਕੇ, ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਵੇ,
ਉਸ ਬੇ-ਤਨ, ਬੇ-ਗਰਜ਼ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ, ਖੌਫ਼ ਨਾ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਾ।

ਮੱਕਿਓਂ ਪਰੇ ਉਜਾੜ ਹੈ ਜੇਕਰ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਓਧਰ ਜਾਣਾ,
ਆਦਮ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਵਿਚ, ਦੱਸ! ਕੀ ਕੰਮ ਭਲਾ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦਾ।

ਅਨਹਦ-ਨਾਦ ਅਧੂਰਾ ਸੀ, ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਬਿਨਾ,
ਏਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ।

ਹਰ ਬਦਨ ਵਿਚ ਰੂਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕ ਸਕੇ,
ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਲਾਵਾਂ ਦਾ।

ਆਤਮਾ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੈ! ਕੌਣ ਇਹਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰੇ!
ਇਹਦੇ ਚੋਲੇ ਤਕ ਹੀ, ਸੀਮਾ ਹੈ, ਹੋਣਾ ਕੁਝ ਨਾਵਾਂ ਦਾ।

ਆਉਣਾ, ਜਾਣਾ, ਹੱਸਣਾ, ਰੋਣਾ, ਹਰ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਭਾਵ ਮਿਲੇ.
ਮਨ ਦੇ ਚੈਨ ਲਈ ਥਾਂ ਹੁੰਦੈ, ਬਿਨ ਸੋਚਾਂ ਬਿਨ ਭਾਵਾਂ ਦਾ।

ਸੰਨਾਟੇ ਦੇ ਦਰਿਆ ਅੰਦਰ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭੰਵਰ ਬਣੇ,
ਪਿਆਰ ਨੇ ਤਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੀਤੈ, ਅੰਤਮ-ਸੱਚ ਝਨਾਵਾਂ ਦਾ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ, ਤੂੰ ਜੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ,
ਤਾਂ ਪੰਧ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈਣੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਨੌਂ ਪੜਾਵਾਂ ਦਾ।

ਤੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ, ਮਰ ਜਾਵਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ,
ਤੂੰ ਜੇਕਰ ਮਾਹਰ ਹੋ ਜਾਵੇਂ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ।

ਓਸ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਪੀੜ ਅਣੋਖੀ, ਜੋ ਕੀਤਾ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ,
ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਕੇ ਵੀ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਪਰ ਨਾ ਬਦਲਨਾ ਥਾਂਵਾਂ ਦਾ।

ਜਿੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਸੱਤ-ਰੰਗੀ-ਪੀਂਘ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਓਥੇ ਅੱਜ ਉਡੀਕੇ ਤੈਨੂੰ, ਮਹਿਰਮ ਤੇਰੇ ਚਾਵਾਂ ਦਾ।

52

ਹੰਝੂ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਇਸ ਦੇ ਗੁੰਗੇ-ਬਿਆਨ ਦੇਖ,
ਸ਼ਬਨਮ-ਨੁਮਾ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੇਖ।

‘ਮੁਮਤਾਜ਼-ਮਹਿਲ’ ਘੜ ਕੇ ਮਕਤਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ!
ਵੱਖਰੇ ਮਿਜ਼ਾਜ ਵਾਲਾ, ‘ਸ਼ਾਹ-ਏ-ਜਹਾਨ’ ਦੇਖ।

ਜੰਗਲਾਤ ਨੇ ਵੀ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਲਿਆ,
ਖ਼ਤਰੇ ਦੇ ਵਿਚ ਆਈ, ਬੇਬਸ ਦੀ ਜਾਨ ਦੇਖ।

‘ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਸਨ ਇਸ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ‘ਚ ਰੌਣਕਾਂ’,
ਇਹ ਹੀ ਨਾ ਸਮਝ ਬੈਠੀ, ਖਾਲੀ ਮਕਾਨ ਦੇਖ।

ਪਾਗਲ ਨਾ ਆਖ, ਪ੍ਰੀਤਮ! ਆਸ਼ਿਕ-ਮਿਜ਼ਾਜ ਨੂੰ,
ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ‘ਚ ਬਹਿ ਕੇ, ਉਸਦਾ ਜਹਾਨ ਦੇਖ।

ਹਰ ਯੁਗ ਵਿਚ ਉੱਠਦਾ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਡੁੱਬਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਰਨ ਲਈ,
ਕੋਈ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਸੰਘਾਰਨ ਲਈ, ਕੋਈ ਆਪਣਾ-ਆਪਾ ਵਾਰਨ ਲਈ।

ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਨਾਂ, ਇਕ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਭਰਿਆ ਪਿਆਲਾ ਹੈ,
‘ਸੁਕਰਾਤ’ ਨੇ ਪੀਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਕਈ ਜਜ਼ਬੇ ਨਵੇਂ ਉਭਾਰਨ ਲਈ।

ਓ ਰਹਿਬਰ! ਕੁਰਸੀ ‘ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ, ਜ਼ਿੱਲਤ ਦੇ ਨੇਰੇ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੇ,
ਸੂਰਜ ਬਣ ਤਪਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪੁੰਧਲੇ ਆਕਾਸ਼ ਨਿਖਾਰਨ ਲਈ।

ਕੋਈ ‘ਕੌਡੇ’ ਵਰਗਾ ਜ਼ਾਲਮ ਸੀ, ਕੋਈ ‘ਸੱਜਣ’ ਬਣ ਕੇ ਠੱਗਦਾ ਸੀ,
ਨਾ ਲੋੜ ਪਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਮਾਰਨ ਲਈ।

ਮੇਰਾ ਹਿੰਸਾ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ, ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਅੰਤ ਅਹਿੰਸਾ ਹੈ
ਪਰ ਚੂੜੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬਹਿਣਾ, ਕੋਈ ਆ ਗਿਆ ਜੇ ਲਲਕਾਰਨ ਲਈ।

ਇਸਮਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀ ਕਰਨੀ! ਸੰਧੂਰ ਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਵਿਕਦਾ ਹੈ,
ਇਕ ਖੂਨ ਦੀ ਰੰਗਤ ਚਾਹੀਦੀ, ਉੱਜੜਦੀ ਮਾਂਗ ਸਵਾਰਨ ਲਈ।

ਤੂ ਕਰੇਂ ਜਾਂ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਹੀ ਕਰੇਂ, ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਡੰਡੀ ਨੂੰ ਸਾਵਾਂ,
ਤੋਰੀ ਰੂਹ ਨੇ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਦੁੱਧ ਨਿਤਾਰਨ ਲਈ।

ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਦੇ ਵਿਚੋਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ,
ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਹੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ‘ਜੜ੍ਹ’ ਬਣਦੇ ਹੋਏ ਕਾਰਨ ਲਈ।

ਧਰਤੀ ਦੀ ਸੁਲਗਦੀ ਛਾਤੀ ਨੇ, ਬਣ ਰਾਖ, ਸੀ ਕਿਧਰੇ ਮਿਟ ਜਾਣਾ,
ਜੇ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਇਹਨੂੰ ਠਾਰਨ ਲਈ।

ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਗੌਰਵ ਕੀ ਕਰਨਾ! ਹੂਰਾਂ ਦੇ ਲਾਰੇ ਕੀ ਕਰਨੇ,
ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਲ ਨੂੰ ਹੱਸ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਲਈ।

ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ, ਕਦੇ ਕੋਈ ਪੱਥਰ ‘ਤੇ ਲੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ,
ਹਾਲਾਤ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਹਰ ਗੱਲ ਹੈ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ।

ਜੋ ਚੇਤ-ਅਚੇਤ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਖਾਕਾ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ,
ਇਕ ਨੇਕ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਚਾਹੀਦੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰਨ ਲਈ।

54

ਇਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਮੈਂ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ,
ਇਹੀ ਅਨਵਾਨ ਜਚੇਗਾ ਮੇਰੇ ਅਫ਼ਸਾਨੇ ਦਾ।

ਜਨਮ ਦਰਿਆ ਦਾ ਆਕਾਸ਼ 'ਚ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਾਂ,
ਕਿੰਨਾ ਅਸ਼ਾਂਤ ਹੈ ਇਹ ਤੋਫ਼ਾ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਦਾ।

ਇਹ ਜੋ ਫੁਰਿਆ ਹੈ ਫੁਰਨਾ ਘਰ ਬਨਾਵਣ ਦਾ,
ਇਹੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾ ਤਿਨਕਾ ਹੈ ਆਸ਼ਿਆਨੇ ਦਾ।

ਨਾ ਕੋਈ ਰੋਗ, ਨਾ ਸੋਗ, ਨਾ ਤੜਪ ਬਾਕੀ,
ਬੜਾ ਹੀ ਲੁੱਤਫ਼ ਹੈ, ਮਾਹੌਲ ਆਸ਼ਿਕਾਨੇ ਦਾ।

ਹਨੇਰਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਨੀਂਦਰ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਦਿਸੇ ਨਾ ਦਰਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਬੇਗਾਨੇ ਦਾ।

55

ਹੌਸਲੇ ਦਾ ਸਾਥ ਲੈ ਕੇ, ਜਦ ਵੀ ਅੱਗੇ ਆਓਗੇ।
ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ, ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਓਗੇ।

ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਮੱਠੀ ਮੱਠੀ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਰੱਖਣਾ,
ਸਾਥੀਓ! ਜੇ ਬੁਝ ਗਈ ਤਾਂ ਰਾਖ ਹੀ ਬਣ ਜਾਓਗੇ।

ਅੱਗ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰੋ! ਸੀਤਾ ਨਾ ਸਾੜੀ ਏਸ ਨੇ,
ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਓ! ਏਹੋ ਹੀ ਖੱਟਿਆ ਖਾਓਗੇ।

ਬੰਸਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ, ਨਾ ਬਿਨ ਬੁਲਾਇਆਂ ਬੋਲਦੀ,
ਬਿਨ ਬੁਲਾਇਆਂ ਬੋਲ ਕੇ, ਬੇਸੁਰਾ ਹੀ ਗਾਓਗੇ।

ਮਨ ਜਦੋਂ ਮਰ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਧਾਤ ਵੀ ਮਰ ਜਾਵੇਂਦੀ,
ਬਹੁਤੇ ਸੰਜਮ ਵਾਲਿਓ! ਵਾਟੇ ਹੀ ਬਹਿ ਪਛਤਾਓਗੇ।

ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣਾ,
ਔਝੜਾਂ ਆਈਆਂ ਵੀ ਜੇ ਤਾਂ ਮੂਲ ਨਾ ਘਬਰਾਓਗੇ।

56

ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ,
ਮਨ ਦੀ ਏਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵੇ।

ਦਿਲ ਦੀ ਚਿੜ੍ਹਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਜੋ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ,
ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ, ਮਨ ਆਣ ਸਜਾਵੇ।

ਸੀਤਲ-ਮਦਰਾ ਜਾਣ ਕੇ, ਬੁਲੀਆਂ ਨੇ ਬਿਖ ਪੀਤੀ,
ਪ੍ਰੀਤਾਂ-ਜਾਈ ਪੀੜ ਲਈ ਕੋਈ ਮਹੁਰਾ ਖਾਵੇ।

ਆਸ-ਕਿਰਣ ਨੂੰ ਘੇਰਨ, ਗ਼ਮ ਦਾ ਬੱਦਲ ਆਇਆ,
ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮੋਟਣ ਲਈ, ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਾਵੇ।

ਹਰ ਊਸ਼ਾ ਦੀ ਲਾਲੀ ਵਾਂਗੂੰ, ਸੰਝ ਸਵੇਰੇ,
ਆਸ ਨਿਰਾਸ, ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੇਲ ਕਰਾਵੇ।

ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਨਿਯਮਾਂ ਵੱਸ, ਗਿੜਦੇ ਭਾਗ ਅਸਾਡੇ,
ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਝਿਲਮਿਲ ਕੀ ਆਖੇ! ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ।

ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਨਿੱਖੜ, ਜਿੰਦੜੀ ਦੁੱਖ ਸਹੇੜੇ,
ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ, ਇਹ ਸੁਖ ਨਾ ਪਾਵੇ।

ਪ੍ਰੀਤ, ਅਕਲ ਦੇ ਦਾਬੇ ਹੇਠਾਂ, ਦੱਬਦੀ ਆਈ,
ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਣ ਬਚਾਵੇ।

ਲੋਰੀ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਾਓ!
ਜੋ ਮਨ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਨੂੰ, ਠੰਡਕ ਪਹੁੰਚਾਵੇ।

ਮਨ ਦੀ ਏਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ, ਕੁਝ ਨਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵੇ,
ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ।

57

ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਕਦੀ ਕਦੀ,
ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਨਸੀਬ 'ਚ ਜੰਨਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

ਉਂਜ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ,
ਕਰਦਾ ਹੈ ਦਿਲ ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

ਹੋਏ ਹਜ਼ਾਰ ਰਾਂਝੇ ਤੇ ਹੀਰਾਂ, ਹਕੀਕਤਨ,
ਅਫ਼ਸਾਨਾ ਬਣ ਸਕੀ ਏ ਹਕੀਕਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਸਹਾਰਾ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਰੱਖ ਤੂੰ,
ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ, ਕਿਸਮਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵੇਲੇ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅਨਸੁਣੀ,
ਯਾਦ ਆਏਗੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਕਦੀ ਕਦੀ।

58

ਕੱਲ੍ਹ ਤੇਰੇ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਥਿਤੀ ਹੋਰ ਸੀ,
ਕੱਲ੍ਹ ਅਮਾਵਸ ਰਾਤ ਸੀ, ਕੁੱਲ ਦੀ ਮਿੱਤੀ ਹੋਰ ਸੀ।

ਅੱਜ ਅਸਾਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮਨਾ ਕੇ, ਤੈਨੂੰ ਮਨੋਂ ਭੁਲਾ ਲਿਆ,
ਕੱਲ੍ਹ ਤੇਰੇ ਬਿਨ ਜੀਣ ਦੀ, ਸਾਡੀ ਦੁਚਿੱਤੀ ਹੋਰ ਸੀ।

ਪਿਆਰ ਵਿਕਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ, ਘਬਰਾ ਗਏ,
ਦੌਲਤਮੰਦਾਂ ਤੋਂ ਅਸਾਂ, ਬਾਜ਼ੀ ਜੋ ਜਿੱਤੀ ਹੋਰ ਸੀ।

ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਮੂਲੀ, ਛੱਲਾ ਸੀ ਜੋ ਦੇ ਗਿਆ,
ਉਸ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਛੁਪਾਕੇ, ਸ਼ੈਅ ਜੋ ਦਿੱਤੀ ਹੋਰ ਸੀ।

ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਹੁਣ ਘਟੀਆਂ ਬਦ-ਗੁਮਾਨੀਆਂ,
ਵਿਚ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਇਹ ਸਥਿੱਤੀ ਹੋਰ ਸੀ।

59

ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਸਿਰ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਅੱਜ ਦਾ ਸੂਰਜ ਢਲ ਗਿਆ,
ਅੱਜ ਨੇ, ਇਕ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਹੈ ਬਦਲਾ ਲਿਆ।

ਕੱਲ੍ਹ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਿਆ ਤੇ ਤੂੰ ਕਤਿਲ ਕਿਹਾ,
ਕਿਉਂਤੂੰ ਮੁਨਸਫ਼ ਹੋ ਕੇ ਅੱਜ ਓਸੇ ਹੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪਿਆ?

ਜੋ ਵੀ ਆਇਆ ਓਸ ਦਾ ਹੀ ਜਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਦਿਲ ਕਰੇ,
ਪਰ ਜੋ ਸੱਚ ਲਈ ਮਰ ਗਿਆ ਬਸ ਉਹ ਸਦਾ ਏਥੇ ਰਿਹਾ।

ਬਾਗ 'ਚੋਂ ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਮਹਿਕਾਂ ਵੰਡਦਾ,
ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਚੰਦਨ ਝੁਲਸਿਆ।

ਸਿੰਮ ਜਾਣੈ, ਨੇਰਿਆਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਵਕਤ ਨੇ,
ਦੁੱਖਾਂ ਭਰੀਆਂ ਕਹਿਰਵੀ ਰਾਤਾਂ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਤਿੜਕਿਆ।

ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੇ ਅੱਗੇ, ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਕੀ ਕਰੇ!
ਜੋ ਪਤੰਗਾ, ਜੋ ਹੈ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਉਹ ਨਾ ਜਾਵੇ ਵਰਜਿਆ।

ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਸੁਹੱਪਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਓਂ ਸੁਦਾਈ ਕਿਉਂ?

ਪਰੇ ਤੋਂ ਹੈ ਪਰੇ ਦੁਨੀਆਂ, ਤੂੰ ਏਨੀ ਗੱਲ ਭੁਲਾਈ ਕਿਉਂ?

ਕਿਸੇ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਆਖਰ ਧਰਮ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ,

ਤਾਂ ਫਿਰ, ਓ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਖੇ! ਧਰਮ ਦੀ ਹੀ ਬੁਰਾਈ ਕਿਉਂ?

ਨਾ ਰੱਬ ਦੇਖਿਆ ਉਹਨੇ ਤੇ ਨਾ ਤੈਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ,

ਤਾਂ ਦੱਸ ਫਿਰ! ਮਨ ਦੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਲੜਾਈ ਕਿਉਂ?

ਵਫ਼ਾ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਸਭ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰ ਯਾਰਾ!

ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਦੇ ਬਦਲੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਨਾ' ਬੇ-ਵਫ਼ਾਈ ਕਿਉਂ?

ਜ਼ਰਾ ਬਾਹਰ ਤੇ ਆ ਕੇ ਦੇਖ, ਕਿੰਨੀ ਸੁਹਣੀ ਹੈ ਹਰ ਥਾਂ,

ਇਕ ਭੀੜੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਸਾਈ ਕਿਉਂ?

‘ਲਾਈ-ਲੱਗ-ਮੋਮਨ’ ਤੋਂ ਤਾਂ ‘ਖੋਜੀ-ਕਾਫ਼ਰ’ ਚੰਗਾ ਹੈ,

ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਾਸਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਥਾਂ ਪੂਣੀ ਰਮਾਈ ਕਿਉਂ?

‘ਅਹਿੰਸਾ-ਪਰਮੋਧਰਮਾ’ ਹੈ, ‘ਭਲਾ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਹੋਵੇ’

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬਗਲ ਦੇ ਥੱਲੇ, ਛੁਰੀ ਦੱਸ ਫਿਰ ਛੁਪਾਈ ਕਿਉਂ?

ਤੇਰੇ ਆਉਣੇ ਤੇ ਜਾਣੇ ਨੂੰ, ਰਸਮਾਂ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ,

ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਬਣਾਈ ਕਿਉਂ?

ਕਦੇ ਸੁਣਿਆਂ ਹੈ, ਹਰ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਰਗ ਵੱਖਰਾ ਹੈ!

ਜੇ ਓਥੇ ਇਕ ਥਾਂ ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਨਾ ਏਥੇ ਨਿਭਾਈ ਕਿਉਂ?

ਜੇ ਉਹਦਾ ਧਰਮ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸ ਤੇਰਾ ਕੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ!

ਓ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਪਿਆਰ ਕਰ, ਐਵੇਂ ਹੀ ਏਥੇ ਅੱਤ ਚਾਈ ਕਿਉਂ?

61

ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਹਾਂ 'ਚ ਜਦ ਵੀ ਮੈਂ ਹਾਂ ਠੋਕਰ ਖਾ ਗਿਆ,
ਕੁਝ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਮਨ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਗਿਆ।

ਮੁੱਲ ਭਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਹਰ ਇੱਕ ਅਵੱਲੀ-ਰੀਝ ਦਾ,
ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਵੀ ਝੱਗਾ-ਰੇਸ਼ਮੀ ਪੜਵਾ ਗਿਆ।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਉੱਗੀਆਂ ਉਹ ਮਨ ਛੁਪਾਇਆਂ ਨਾ ਛੁਪੇ,
ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਨੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੈ ਉਹ ਰੁਸ਼ਨਾ ਗਿਆ।

ਇੱਕ, ਲੰਮੀ ਤਕਰੀਰ ਕਰਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਕਹਿ ਸਕੇ,
ਤੇ ਕੋਈ ਬਿਨ ਬੋਲਿਆਂ, ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਗਿਆ।

ਉਸ ਸ਼ਖ਼ਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਫ਼ਤ ਕੁਝ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਹੈ ਅਜੇ,
ਗ਼ਲਤ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਰਮਾ ਗਿਆ।

ਗਿੱਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਹੱਸ ਪਈ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ,
ਜਦ ਕਿਸੇ ਵਿੱਛੜੇ ਹੋਏ ਦਾ, ਬਸ ਤਸੱਵਰ ਆ ਗਿਆ।

62

ਝੂਠ ਵਾਂਗੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ,
ਸੱਚ ਕਦੇ ਵਧਦਾ ਨਹੀਂ, ਘਟਦਾ ਨਹੀਂ।

ਦੇਖ! ਜਿੰਨੀ ‘ਕਾਇਨਾਤ’ ਦੇਖਣੀ,
ਏਸ ਨੇ ਕੀਤਾ ਕਦੇ ਪਰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਕੁਦਰਤ, ਹੈ ਸਹਾਰਾ ਜੀਣ ਦਾ,
ਆਦਮੀ ਦਾ ਏਸ ਬਿਨ ਸਰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਹੈ ਸਚਾਈ ਕਿੰਜ ਸਾਥੋਂ ਛੁਪ ਰਹੀ!
ਚੰਦ ਕਦੇ ਘਟਦਾ ਨਹੀਂ, ਵਧਦਾ ਨਹੀਂ।

ਅੱਖ ਜੇ ਪੈਮਾਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾਣ ਲੈ,
ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੇ ਭਰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਕ ਦੇ ਲਈ ਮਿਟ ਗਿਆ,
ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਓਸ ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੀ ਕਰਨੀ ਕੀ ਉਡੀਕ!
ਉਹ ਤੇ ਘਰ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਘਰ ਦਾ ਨਹੀਂ।

63

ਸਜਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾ ਗਿਲਾ ਕੀਤਾ ।
ਜੋ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਖਰਾ ਕੀਤਾ ।

ਕੋਈ ਚਾਹਤ, ਜਦੋਂ ਜਨੂੰਨ ਬਣੀ,
ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ।

ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਤਸੀਹੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ,
ਤੂੰ ਤੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ।

ਜਿੱਥੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, 'ਸ਼ੌਂਕ' ਕੋਲ ਰਿਹਾ,
ਜੋ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬੇ-ਖ਼ਤਾ ਕੀਤਾ ।

ਜਦੋਂ ਰਾਤੀਂ ਗ਼ਮਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ,
ਸੁਹਾਣੇ ਖ਼ਵਾਬ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਕੀਤਾ ।

ਇਸ ਗ਼ਰਜ਼ ਦਾ ਜਨਾਬ ਕੀ ਕਹਿਣਾ,
ਇਸ ਨੇ ਭਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੁਰਾ ਕੀਤਾ ।

ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ,
ਕੋਈ ਹਵਾ¹, ਕੋਈ ਘਟਾ² ਕੀਤਾ ।

ਜਿਸਮ ਤੇ ਰੂਹ ਦੂਰ ਦੂਰ ਮਿਲੇ,
ਜਦ ਕਦੀ ਆਪਣਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ।

1. ਫ਼ਰਾਰ 2. ਸ਼ਹੀਦ

64

ਸਭ ਦੀ ਆਖਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਲਾ-ਪਤਾ ਹੋਣਾ, (ਮੌਤ)
ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਪਾਂਧੀ ਨੇ ਹੈ ਮੰਜ਼ਿਲ-ਸੁਦਾ ਹੋਣਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਹੈ,
ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ਗੀ, ਬਿਹਤਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੋਣਾ।

ਕਿੱਕਰ ਬੀਜ ਕੇ, ਦਾਖਾਂ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਕਰਨਾ,
ਬੁਰਾ ਕੀਤੇ ਬੁਰਾ ਹੋਣਾ, ਭਲਾ ਕੀਤੇ ਭਲਾ ਹੋਣਾ।

ਕਿਸੇ ਪਰਬਤ ਦੇ ਮੀਂਹ ਵਾਂਗੂੰ ਵਤਨ ਵੱਲ ਫੇਰ ਜਾ ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਕੋਈ 'ਦਰਿਆਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰੁੱਖੜਾ' ਉਡੀਕਦਾ ਹੋਣਾ।

ਕੋਈ ਕੀ ਯਾਦ ਕਰਸੀ, ਓਸ ਥਾਂ! ਜਿੱਥੇ ਨਾ ਕੁਝ ਬਦਲੇ,
ਕਿਸੇ ਵੀ 'ਯਾਦ' ਖਾਤਿਰ, 'ਵਕਤ' ਨੂੰ ਪੈਂਦੈ ਫਿਦਾ ਹੋਣਾ।

ਅੱਜ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਬੰਦਾ 'ਸ਼ਿਕਾਰ' ਹੈ ਕਿ 'ਸ਼ਿਕਾਰੀ',
ਅਜਬ ਹਾਲਾਤ ਹੈ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕੀ ਬਚਾ ਹੋਣਾ।

65

ਸਾਡੀ ਕਹਾਣੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜੰਗ ਦੀ,
ਪੰਜ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ, ਲਹੂ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ।

ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸੀ ਤੇ ਹੈ ਵੀ ਸੀ ਦੌਰੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ,
ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਭੀੜ ਲਾਲਚੀ ਏਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ।

ਜਾਓ! ਪਤਾ ਲਗਾਓ!! ਕਿਹੜੀ ਬਲਾ ਹੈ ਉਹ,
ਜੋ ਭਾਈਆਂ ਤੋਂ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਮੰਗਦੀ।

ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਤੂਫਾਨ ਜਾਂ ਸਦਮੇਂ ਦਾ ਸ਼ੌਰ ਸੀ,
ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜ਼ੁਬਾਂ, ਕੰਬਦੀ ਕੰਬਦੀ।

ਨ੍ਹੇਰਿਆਂ 'ਚ ਆ ਕੇ, ਨਾ ਰਸਤੇ ਗਵਾਚਦੇ,
ਬੇ-ਬਸੀ 'ਚ ਮੌਤ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਉਮੰਗ ਦੀ।

ਇਕ ਰਸਮ ਇਕ ਗੁਨਾਹ ਨੂੰ ਪਾਕ ਕਰ ਗਈ,
ਬੇ-ਪਰਦ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਹਯਾ, ਸੰਗਦੀ ਸੰਗਦੀ।

ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਾਈ ਦੇਖ ਕੇ, ਮਜ਼ਹਬ ਵੀ ਭੰਡਿਆ,
ਕੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਓ! 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਨਿਸ਼ੰਗ ਦੀ।

ਸਾਵਣ ਆਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਬਦਲੇ ਰੰਗ ਫਿਜ਼ਾਵਾਂ ਦਾ,
ਤੂੰ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ ਚੰਗਾ, ਇਹਨਾਂ ਮਸਤ ਹਵਾਵਾਂ ਦਾ।

ਮਾਰੂਥਲ ਦੀ ਧੁੱਪ ਨਾ ਸਾੜੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨੀਝ ਦੁਰੇਡੀ ਨੂੰ,
ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਓਥੇ ਹੋਣਾ, ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ।

ਇਸ਼ਕ, ਜੋ ਹੱਡਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿੱਕਲ ਕੇ, ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਵੇ,
ਉਸ ਬੇ-ਤਨ, ਬੇ-ਗਰਜ਼ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ, ਖੌਫ਼ ਨਾ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਾ।

ਮੱਕਿਓਂ ਪਰੇ ਉਜਾੜ ਹੈ ਜੇਕਰ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਓਧਰ ਜਾਣਾ,
ਆਦਮ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਵਿਚ, ਦੱਸ! ਕੀ ਕੰਮ ਭਲਾ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦਾ।

ਅਨਹਦ-ਨਾਦ ਅਧੂਰਾ ਸੀ, ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਬਿਨਾ,
ਏਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ।

ਹਰ ਬਦਨ ਵਿਚ ਰੂਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕ ਸਕੇ,
ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਲਾਵਾਂ ਦਾ।

ਆਤਮਾ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੈ! ਕੌਣ ਇਹਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰੇ!
ਇਹਦੇ ਚੋਲੇ ਤਕ ਹੀ, ਸੀਮਾ ਹੈ, ਹੋਣਾ ਕੁਝ ਨਾਵਾਂ ਦਾ।

ਆਉਣਾ, ਜਾਣਾ, ਹੱਸਣਾ, ਰੋਣਾ, ਹਰ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਭਾਵ ਮਿਲੇ,
ਮਨ ਦੇ ਚੈਨ ਲਈ ਥਾਂ ਹੁੰਦੈ, ਬਿਨ ਸੋਚਾਂ ਬਿਨ ਭਾਵਾਂ ਦਾ।

ਸੰਨਾਟੇ ਦੇ ਦਰਿਆ ਅੰਦਰ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭੰਵਰ ਬਣੇ,
ਪਿਆਰ ਨੇ ਤਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੀਤੈ, ਅੰਤਮ-ਸੱਚ ਝਨਾਵਾਂ ਦਾ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ, ਤੂੰ ਜੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ,
ਤਾਂ ਪੰਧ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈਣੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਨੌਂ ਪੜਾਵਾਂ ਦਾ।

ਤੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਮਰ ਜਾਵਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ,
ਤੂੰ ਜੇਕਰ ਮਾਹਰ ਹੋ ਜਾਵੇਂ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ।

ਓਸ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਪੀੜ ਅਣੋਖੀ, ਜੋ ਕੀਤਾ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ,
ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਕੇ ਵੀ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਪਰ ਨਾ ਬਦਲਨਾ ਥਾਂਵਾਂ ਦਾ।

ਜਿੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਸੱਤ-ਰੰਗੀ-ਪੀਂਘ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ!
ਓਥੇ ਅੱਜ ਉਡੀਕੇ ਤੈਨੂੰ, ਮਹਿਰਮ ਤੇਰੇ ਚਾਵਾਂ ਦਾ।

67

ਹੰਝੂ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਇਸ ਦੇ ਗੁੰਗੇ-ਬਿਆਨ ਦੇਖ,
ਸ਼ਬਨਮ-ਨੁਮਾ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੇਖ।

‘ਮੁਮਤਾਜ਼-ਮਹਿਲ’ ਘੜ ਕੇ ਮਕਤਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ!
ਵੱਖਰੇ ਮਿਜ਼ਾਜ ਵਾਲਾ, ‘ਸ਼ਾਹ-ਏ-ਜਹਾਨ’ ਦੇਖ।

ਜੰਗਲਾਤ ਨੇ ਵੀ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਲਿਆ,
ਖ਼ਤਰੇ ਦੇ ਵਿਚ ਆਈ, ਬੇਬਸ ਦੀ ਜਾਨ ਦੇਖ।

‘ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਸਨ ਇਸ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ‘ਚ ਰੌਣਕਾਂ’,
ਇਹ ਹੀ ਨਾ ਸਮਝ ਬੈਠੀ, ਖਾਲੀ ਮਕਾਨ ਦੇਖ।

ਪਾਗਲ ਨਾ ਆਖ, ਪ੍ਰੀਤਮ! ਆਸ਼ਿਕ-ਮਿਜ਼ਾਜ ਨੂੰ,
ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ‘ਚ ਬਹਿ ਕੇ, ਉਸਦਾ ਜਹਾਨ ਦੇਖ।

68

ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਇੰਜ ਪਿਆ ਹੈ,
ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਅਣਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸਾਂਭ ਲਿਆ ਹੈ।

ਸਾਗਰ ਕੰਢੇ ਬੈਠ ਕੇ ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵੇ ਖਾਤਿਰ,
ਮਹਿਲ ਬਣਾ ਰੇਤਾ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਥੁਹੜ-ਚਿਰਾ ਹੈ।

ਇਹ ਧਰਤੀ, ਰਾਹੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਵਿਛੀ ਸੀ,
ਉਹ ਕਿੰਨਾਂ ਨਿਰਮੋਹੀ ਸੀ ਜੋ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ!

ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੀ ਚੀਜ਼ ਕਦੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਆਵੇਗੀ!
ਆਮ-ਆਦਮੀ, ਸਾਲਾਂ-ਬੱਧੀ ਨਾ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ।

ਨਦੀ, ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਲੰਬੀ ਹੋਵੇ, ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,
ਮੰਜ਼ਿਲ ਉੱਤੇ, ਸਹਿਰਾ ਜਾਂ ਸਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੇਖਣਾ ਸੁਣਨਾ ਸੁੰਘਣਾ ਛੁਹਣਾ ਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣਾ,
ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੋਲੋਂ, ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਕਦ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ!

ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹਾਲੇ ਤਕ ਵੀ ਹੈਨ ਅਧੂਰੇ,
ਜਿੰਨੇ ਰੰਗੀਂ, ਰੰਗਣ ਵਾਲਾ, ਰੰਗ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਂਜ ਤੇ ਇਹ 'ਗ੍ਰੰਥ' ਹੈ ਪੂਰੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ,
ਇੱਕੋ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ, ਬਸ ਏਥੇ ਹੀ ਛਪਦਾ ਹੈ।

ਧਰਤੀ ਬੰਜਰ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ!
ਬੀਜ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਉੱਗਦਾ ਹੈ।

69

ਬੇਬਸੀ ਆਪਣੀ, ਕਦੀ ਇੰਜ ਵੀ ਛੁਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ,
ਘਰ ਨੂੰ ਥੁਹੜਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਹਣਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ।

ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਹੋਰ ਖ਼ਸਤਾ ਹੁੰਦੀਆਂ,
ਪਰਦਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਪਰਦੇ ਹੋਰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ।

ਫੁੱਲ ਜਦ ਤੋੜਾਂ, ਤਾਂ ਕੰਡੇ ਚੁੱਭ ਕੇ, ਇਹ ਪੁੱਛਦੇ,
ਰੋਜ਼ ਕਿਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ, ਘਰ ਨੂੰ ਸਜਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ?

ਦੇਖਣਾ! ਇਹ ਸੋਚ-ਉਡਾਰੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਦੇਖਣਾ!!
ਪਤਝੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ, ਗੁਲਸ਼ਨ ਖਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ।

ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਦੇ ਦੋ ਬੋਲ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲਿਆ,
ਇਕ ਨਵੇਂ ਅਹਿਸਾਸ ਵਿਚ, ਹੰਝੂ ਵਹਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ।

ਗੋਲ-ਗੱਲ ਕਰਕੇ, ਜਦੋਂ ਇਲਜ਼ਾਮ ਕੋਈ ਟਾਲਦੈ,
ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਖ਼ੁਦ ਨੂੰ ਗਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ।

ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਫੁੱਟ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਇਹ,
ਲਾਵਾ ਜਿਹੜਾ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਦਬਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ।

70

ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਪਣਤ ਦੇ ਹੀ ਮਿਹਣਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰਿਆ,
ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਨਤ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਆਉਣਾ ਪੈ ਗਿਆ।

ਉਹ ਕੰਵਲ ਸੀ, ਹੈ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਗੰਦਗੀ 'ਚੋਂ ਉੱਗਿਆ,
ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਪੱਤਾ ਪੱਤਾ ਫੇਰ ਓਥੇ ਡਿੱਗਿਆ।

ਹਾਂ, ਰਿਹਾ ਹੈ ਪੁਰਸਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਗਿਲਾ,
ਸੋਚ ਦੇ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ, ਜਦ ਵੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਡਿਆ।

ਦਿਸ-ਹੱਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਦੀ ਰਹੀ,
ਖੜ੍ਹ ਗਿਆਂ ਤਾਂ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੁਰ ਪਿਆਂ ਤਾਂ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਰਾਹ ਦਿਖਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਰਾਹ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਨਹੀਂ,
ਕੀ ਕਰਾਂਗਾ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੂੰ! ਰਸਤਾ ਹੀ ਜੇ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਬਾਗ 'ਚੋਂ ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਮਹਿਕਾਂ ਵੰਡਦਾ,
ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ਚੰਦਨ ਝੁਲਸਿਆ।

ਏਸ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਲਿਹਾਜ਼,
ਬਦ-ਬੋ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼-ਬੋ, ਲੈ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਹਵਾ।

71

ਹੌਸਲੇ ਦਾ ਸਾਥ ਲੈ ਕੇ, ਜਦ ਵੀ ਅੱਗੇ ਆਓਗੇ।
ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ, ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਓਗੇ।

ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਮੱਠੀ ਮੱਠੀ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਰੱਖਣਾ,
ਸਾਥੀਓ! ਜੇ ਬੁਝ ਗਈ ਤਾਂ ਰਾਖ ਹੀ ਬਣ ਜਾਓਗੇ।

ਅੱਗ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰੋ! ਸੀਤਾ ਨਾ ਸਾੜੀ ਏਸ ਨੇ,
ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਿਓ! ਏਹੋ ਹੀ ਖੱਟਿਆ ਖਾਓਗੇ।

ਬੰਸਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ, ਨਾ ਬਿਨ ਬੁਲਾਇਆਂ ਬੋਲਦੀ,
ਬਿਨ ਬੁਲਾਇਆਂ ਬੋਲ ਕੇ, ਬੇਸੁਰਾ ਹੀ ਗਾਓਗੇ।

ਮਨ ਜਦੋਂ ਮਰ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਧਾਤ ਵੀ ਮਰ ਜਾਵੇਂਦੀ,
ਬਹੁਤੇ ਸੰਜਮ ਵਾਲਿਓ! ਵਾਟੇ ਹੀ ਬਹਿ ਪਛਤਾਓਗੇ।

ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣਾ,
ਔਝੜਾਂ ਆਈਆਂ ਵੀ ਜੇ ਤਾਂ ਮੂਲ ਨਾ ਘਬਰਾਓਗੇ।

72

ਜਦ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬੋਲ ਆਉਣਗੇ,
ਤਾਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਨੂੰ ਫੋਲ ਆਉਣਗੇ।

ਤੂੰ ਉਲਝਣਾ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਰਟ ਲਗਾ,
ਜਵਾਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਣਗੇ।

ਜੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਤ ਹੀ ਸ਼ੀਰੀਂ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ,
ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲ ਆਉਣਗੇ।

ਉਹ ਖੋਖਲੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਭਾਰਾਂ 'ਤੇ ਪੈ ਰਹੇ,
ਪਰਖੇ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਨਵੇਂ-ਤੋਲ ਆਉਣਗੇ।

ਜੇ ਤੇਰੇ 'ਕੰਮ', ਤੇਰੀ ਸਿਫਾਰਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ,
ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵਕਾਰ ਤੇਰਾ ਰੋਲ ਆਉਣਗੇ।

73

ਕਦੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ 'ਚ ਮੈਂ, ਕਦੇ ਗ਼ਮੀਆਂ 'ਚ ਮੈਂ
ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।
ਇਹ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰੋਇਆਂ ਨਾ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕੇ,
ਰੋਣਾ ਚਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਮੇਰੇ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਆਸਰਾ ਹੋ ਗਏ,
ਦੋ ਕਦਮ ਚੱਲ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਜੁਦਾ ਹੋ ਗਏ,
ਮੋੜ ਜੀਵਨ ਨੇ ਐਸਾ ਲਿਆ, ਉਮਰ ਭਰ,
ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਮੈਂ ਭੁਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਰਾਤ ਆਹਿਸਤਾ ਆਹਿਸਤਾ ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ,
ਜਿੰਦ ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣਾ 'ਚ ਖੁਰਦੀ ਰਹੀ,
ਗੱਲ ਇਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਅਕਲਾਂ 'ਚ ਹੋਂਦੀ ਰਹੀ,
ਨੀਂਦ ਰੁੱਸਦੀ ਰਹੀ, ਮੈਂ ਮਨਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਕਠ-ਪੁਤਲੀ ਦਾ ਖੇਡਾਂ 'ਤੇ ਕੀ ਜ਼ੋਰ ਸੀ!
ਕਿ ਖਿਡਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਓਸ ਦੀ ਡੋਰ ਸੀ,
ਉਹਨੂੰ ਜੋ ਵੀ, ਜਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਰਹੀ,
ਓਵੇ ਨੱਚਦੀ ਰਹੀ, ਉਹ ਨਚਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਦੇਖੋ! ਕਿੱਦਾਂ ਦੀ ਮੇਰੀ ਤਬੀਅਤ ਰਹੀ,
ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜੂਝਣ ਦੀ ਆਦਤ ਰਹੀ,
ਜਿਹੜੀ ਸ਼ੈਅ ਮੈਥੋਂ ਪੂਰੀ ਵੀ ਸੀ ਹੋ ਗਈ,
ਫਿਰ ਤੋਂ ਢਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।

74

ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਛੋਟਾ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ,
ਆਪਣੇ ਲਈ ਹੀ ਕਦੋਂ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ!

ਜ਼ੁਲਮ ਓਦੋਂ ਹੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ,
ਜਦੋਂ ਜਦੋਂ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਨਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਨਾਟਕ ਕੋਈ ਲਿਖਦਾ ਅਤੇ ਖਿਡਾਉਂਦਾ ਹੈ,
ਮੈਂ ਤੇ ਬਸ ਇਕ ਉਸਦਾ ਪਾਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਇਕ ਤੂਫ਼ਾਨੀ ਘਟਣਾ ਜਦ ਘਟ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ,
ਓਸ ਵੇਲੇ, ਇਕ ਸ਼ਾਂਤ ਸਮੁੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੇਰਾ ਘਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੈ, 'ਪ੍ਰੀਤਮ' !
ਪਰ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

75

ਜਦੋਂ ਤਕ ਆਦਮੀ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
ਬੁਰੇ ਸਮਿਆਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਟਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸ਼ਰੀਅਤ ਦੀ ਗਲੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਭੀੜਾ ਨਾ ਕਰ ਜਾਹਿਦ !
ਇੰਜ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਭਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਕਿਸੇ ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਆਸਰਾ ਦੇਣਾ,
ਖੁਦੀ 'ਚ ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਲੁਟੇਰਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾਵੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਦਾ,
ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਜਾਨ ਵੀ ਦੇਵੇ, ਵਤਨ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਲੇਮਾਣਸ ਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੈ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਰੇਖਾ,
ਜੇ ਇਹ ਮਿਟ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੀਣ ਦਾ ਕੁਝ ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸੁਰੰਗ ਦੇ ਪਾਰ ਦਿਸਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ ਜੀਵਨ,
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨ੍ਹੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇੱਛਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਲਈ, ਲੇਕਿਨ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਖ਼ਾਤਰ ਪਰਾਇਆ ਮਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਹਰ ਆਕਾਰ ਦੀ ਸੀਮਾ ਲਈ ਇਕ ਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,
ਜੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਤਾਂ ਵਿੰਗਾ ਵਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

76

ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸੂਲੀ ਹੀ ਨਾ ਅੰਜਾਮ ਹੈ,
ਮੁਜਰਿਮਾਂ ਲਈ ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਨਿਜ਼ਾਮ ਹੈ।

ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮੁੜ ਘਰ ਆ ਸਕੇ,
ਏਸ ਥਾਂ 'ਤੇ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਸ਼ਾਮ ਹੈ।

ਮੌਤ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਕਰਾਰ ਨੂੰ,
ਸੱਭਿਅਤਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਹਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਹੈ।

ਵਿਤਕਰਾ ਕਿੰਜ ਮਿਟ ਸਕੇਗਾ, ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ,
ਸਿਰਫ਼ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਹੀ, ਪਰਣਾਮ ਹੈ!

ਐ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਕਿੰਨਾ ਧੋਖਾ ਖਾ ਰਿਹਾ!
ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਜੋ ਕਰ ਰਿਹਾ ਬਦਨਾਮ ਹੈ।

77

ਝੀਲ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਡਬੋਈ, ਓਸ ਨੇ ਭਾਰੀ ਕਿਤਾਬ,
ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭਵਜਲ ਤਰਨ ਦਾ ਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ।

ਆਪਣੇ ਥੱਲੇ ਨੇਰ ਹੈ ਪਰ ਰਾਹ ਦਿਖਾਵੇ ਫੇਰ ਵੀ,
ਬਲ ਰਹੇ ਦੀਪਕ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਤਾਬ।

ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜਲਦ-ਬਾਜ਼ੀ ਨਾ ਕਰੀਂ,
ਕੀ ਪਤਾ, ਕੀ ਨਿੱਕਲੇ! ਜਦ ਰਾਜ ਹੋਇਆ ਬੇ-ਨਕਾਬ।

ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ ਘੁਮਾਰੀ ਨੇ ਸਦਾ,
ਰੋੜ੍ਹਿਆ ਬੇਸ਼ੱਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੇ 'ਸੋਹਣੀ' ਦਾ ਸ਼ਬਾਬ।

ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਖਾਕੀ' ਤੋਂ 'ਨੂਰੀ' ਕਰ ਸਕੇ,
'ਸੁਰਤ' ਕਰਕੇ ਛੇੜੀ ਹੋਵੇ 'ਬੰਸਰੀ' ਭਾਵੇਂ 'ਰਬਾਬ'।

“ਇਸਨੂੰ ਇੰਜ ਸੁਲਝਾ ਲਿਓ” ਇਹ ਲਿਖਣ ਸੀ ਲੱਗਿਆ,
ਏਨੀਆਂ ਸਨ 'ਗੁੰਝਲਾਂ' ਕਿ ਹੋ ਗਈ ਭਾਰੀ ਕਿਤਾਬ।

ਹਰ ਨਵਾਂ-ਮਨ ਆਲਸੀ ਤੇ ਹਰ ਨਵਾਂ-ਮਨ ਜੰਗਲੀ,
ਨਾ ਹੀ ਮਜ਼ਹਬ, ਨਾ ਸਿਆਸਤ, ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਬੇ-ਖ਼ਰਾਬ।

ਐ 'ਪ੍ਰੀਤਮ'! ਆਪਣੇ ਮਨ-ਦੀ-ਝੀਲ ਦੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ,
ਲੱਭ ਸਕੇਂ ਤਾਂ ਲੱਭ ਕੇ, ਪੜ੍ਹ ਲਵੀਂ ਸੱਚ ਦੀ ਕਿਤਾਬ।

78

ਕਿਸੇ ਦੀ ਭਾਲ 'ਚ ਏਨਾ ਵੀ ਕੀ, ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਲਗਾਵੇ!
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਖੇ ਕਿਧਰੇ ਤੇ ਚੇਤਾ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ।

ਆਉਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਹੈ ਦਿਨ, ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਉਜਾਲੇ,
ਸੁਬਹ ਦਾ ਤਾਰਾ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ, ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਵੇ।

ਫਲਸਫੇ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਕਰਦੇ, ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਏਥੇ,
'ਸਮੇਂ' ਨੂੰ ਕੀ ਪਰਵਾ ਕਿਸੇ ਦੀ, ਕੋਈ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਆਵੇ।

ਚੰਗਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਬੱਚਾ ਜ਼ਿੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ,
ਇਹ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੋ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਵੇ।

ਦਿਨ ਭਰ ਥੱਕੇ ਅੰਗ ਕਾਮੇ ਦੇ, ਰਊਂ ਰਊਂ ਨੇ ਕਰਦੇ,
ਪ੍ਰੀਤਮ! ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇ ਏਨਾ, ਇਹ ਕੋਈ ਲੋਰੀ ਗਾਵੇ।

79

ਕਿਸੇ ਬਿੜਕ ਦਾ, ਥੁਹੜਾ ਤਾਂ ਸਾਰ ਦੇ ਮੈਨੂੰ!
ਮੈਂ ਬੇ-ਕਰਾਰ ਹਾਂ, ਕੁਝ ਤੇ ਕਰਾਰ ਦੇ ਮੈਨੂੰ।

ਸੁਣਾ ਕੇ ਫ਼ੈਸਲਾ, ਤੂੰ ਨਾ ਨਾ-ਉਮੀਦ ਕਰੀਂ,
ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਕਿ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਦੇ ਮੈਨੂੰ।

ਜੇ ਜਾਨ ਮੰਗਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜਾਨ ਵੀ ਦੇਵੇ,
ਕਿਸੇ ਈਮਾਨ ਦੇ ਵਰਗਾ ਵਕਾਰ ਦੇ ਮੈਨੂੰ।

ਜਿੱਥੋਂ ਚੱਲਿਆ ਲਗਦੈ ਕਿ ਹਾਲੇ ਓਥੇ ਹਾਂ,
ਮੈਂ ਵਗਦੇ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਨਿਸਾਰ ਦੇ ਮੈਨੂੰ।

ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰੀ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ,
ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਖੁਸ਼ਬੂ ਦੇ ਵਾਂਗੂੰ, ਖਿਲਾਰ ਦੇ ਮੈਨੂੰ।

ਅਜੇ ਤਾਈਂ ਤਾਂ ਤਲਖੀ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਤੀ,
ਓ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਹੁਣ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮੈਨੂੰ।

80

ਤੜਪ ਤੜਪ ਕੇ ਮਰਨਾ ਬਦਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
ਬਾਜ਼ ਅਚਿੰਤੇ ਪੈਣ ਤਾਂ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

‘ਮੌਤ’ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਹੈ,
ਪਰ ਇਸਦਾ ਡਰ ਜੀਕਣ ਨਸ਼ਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੋਣੀ ਵੀ, ਸਾਨੂੰ ਅਨਹੋਣੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ,
ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਈਕਣ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਣੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ, ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਛਿਣਾ ਵਾਂਗੂੰ,
ਜੀਵਨ ਸਾਡਾ, ਇੱਕੋ ਚੱਕਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਸਾਹ ਦੇ ਸੁਖ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਜਿਸਨੇ ਜਿੱਤੀ,
ਉਸਦਾ ਮਰਨ ਕਦੇ ਨਾ ਦੂਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਅਕਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਲ ਰਵੇ,
ਅਕਸਰ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਐਪਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਿਨ ਕਾਰਣ ਹੀ ਜਿਹੜਾ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੇ,
ਉਸ ਦੀ ਇੱਟ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪੱਥਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਭਲਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਵਾਕਿਫ਼ ਹੋਵੇਗਾ,
ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਵੀ ਤੀਜਾ ਨੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

81

ਕੁਝ ਇਕ ਖਾਸ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੋਸਣ, ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਹੈ ਆਮ,
ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸਫ਼ਰ ਹੈ ਕੀਤਾ, ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਵਿਚ ਆਰਾਮ।

ਚੱਲਦੇ ਨੇ ਜੋ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦੇ, ਸੰਪਰਦਾ ਨਾ ਮੰਨਦੇ,
ਨਾ ਕੋਈ ਸੁਬਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਹੁੰਦੀ ਸ਼ਾਮ।

ਕੱਟੀ ਹੋਈ ਪਤੰਗ ਨੂੰ ਲੁੱਟਦਾ, ਕੋਠੇ ਉੱਤੋਂ ਡਿੱਗਾ,
ਇਸ ਦੁਨਿਆਵੀ ਖੇਡ 'ਚ ਦੇਖਾਂ, ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਅੰਜਾਮ।

ਉਸ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦਾ, ਇਵਜ਼ ਨਾ ਕੋਈ ਮਿਲਦਾ,
ਜਿਸ ਦਾ ਸਬਰ ਸਲਾਮਤ ਹੋਵੇ, ਐਪਰ ਇਸ਼ਕ ਨਾਕਾਮ।

ਨਾ ਹੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹਾਂ ਕੋਈ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਪੈਗੰਬਰ,
ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਨਸੀਹਤ, ਨਾ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਪੈਗਾਮ।

82

ਕੁਝ ਕੁ ਲੋਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰ ਨੇ,
ਜੀਣ ਵਿਚ ਵੀ ਮੌਤ ਦੇ ਆਸਾਰ ਨੇ।

ਹੋਰ ਤਾਂ ਲੇਖਾ ਚੁਕਾਇਆ ਜਿੰਦ ਨੇ,
ਕੁਝ ਕੁ ਔਖੇ-ਸਾਹ ਲਹਿਣੇਦਾਰ ਨੇ।

ਦੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵੰਗਾਰਿਆ,
ਦੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹੌਸਲੇ ਬੇਕਾਰ ਨੇ।

ਵਲਗਣਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇਖਣ ਦੇ ਲਈ,
ਬੇ-ਸਬਰ ਅਰਮਾਨ ਪੱਬਾਂ-ਭਾਰ ਨੇ।

ਚਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਨਾ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੁਰੀ,
ਖਾੜਕੂ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੇ!

ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ 'ਚੋਂ ਸੱਚ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ,
ਏਸ ਥਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਸੰਗ-ਦਾਰ ਨੇ।

ਗੋਤੇ ਖਾਂਦਾ ਪੁੱਜਿਆ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਜਦੋਂ,
ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ 'ਉਹ' ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਰ ਨੇ।

83

ਕੋਈ ਜਾਣੇ ਤਾਂ ਕੀ ਜਾਣੇ ? ਗੁਮਨਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ।
ਮੈਂ ਦੱਸਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ? ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ।

ਕੁਝ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ, ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਨਾ ਜਾਵੀਂ,
ਬਦ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬੁਰੀ ਹੈ, ਬਦਨਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ।

ਨੈਣਾ ਦੇ ਸਾਗਰਾਂ 'ਚੋਂ, ਮਸਤੀ ਨੂੰ ਪੀਣ ਵਾਲੇ!
ਮੁੱਕਣੀ ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਵੀ, ਇਸ ਜਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ।

ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਉਡੀਕ ਲੈ ਕੇ, ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਕਿੰਜ ਤੜਪੀ ?
ਤੇਰੀ ਸੁਬਾਹ ਕਹਿ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ।

ਆਦਮ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤਾਈਂ, ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੱਬਣੇ ਨੂੰ,
ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਲਜ਼ਾਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ।

84

ਕੌਣ ਸੀ? ਜੇ ਖਾਕ ਤੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਈ,
ਕੁਝ ਹਸਾ ਕੇ, ਕੁਝ ਰੁਵਾ ਕੇ, ਖਾਕ ਨੂੰ ਪਰਤਾ ਗਈ।

ਦੇਖ ਕੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਇਕ ਤਸਵੀਰ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚਦਾਂ,
ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੀ ਖੋ ਗਈ ਕੀ ਪਾ ਗਈ!

ਨਾ-ਤਜਰਬਾਕਾਰ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ,
ਫੇਰ ਕੀ ਹੋਇਆ! ਜੇ ਇਹ ਡਰ ਗਈ ਘਬਰਾ ਗਈ।

ਇਕ ਮੱਛੀ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਪੁੱਛੀ ਕਹਾਣੀ ਸੱਚ ਦੀ,
ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਖਾ ਗਈ”।

ਮਾਰੂਥਲ ਦਾ ਸੁਹਲ-ਹਿਰਦਾ ਜ਼ੱਰਾ ਜ਼ੱਰਾ ਹੋ ਗਿਆ,
ਫੇਰ ਬਿਨ ਬਰਸੇ ਹੀ ਉਸ ‘ਤੇ ਲੰਘ ਕੇ ਬਰਖਾ ਗਈ।

ਹਰ ਕਦਮ ‘ਤੇ ਛੱਡੀਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਯਾਦਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ,
ਦੋਸ਼ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ‘ਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਤੜਪਾ ਗਈ।

ਤੁਰ ਗਈ ਬਹਾਰ ਦਾ ਮਾਤਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਦੋਸਤੋ!
ਏਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਗ਼ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾ ਗਈ।

ਐ ਹਵਾ! ਕੀ ਏਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ!
ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਪੱਤੇ ਝਾੜ ਕੇ ਪਹੁੰਚਾ ਗਈ।

ਯਾਦ ਵੀ ਨਾ ਆਏਗੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ! ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੀ,
ਮੰਨਿਆਂ ਕਿ ਚਾਰ ਦਿਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ‘ਤੇ ਛਾ ਗਈ।

85

ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਖੁਦਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ?
ਦੋਸਤੋ! ਭਗਵਾਨ, ਮਸਜਿਦ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਮਿਰਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਮੰਦਰਾਂ ਤੇ ਮਸਜਿਦਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ,
ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ 'ਫ਼ਾਸਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।

‘ਰਾਮ’ ਤੋਂ ‘ਅੱਲ੍ਹਾ’, ਜੁਬਾਨਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰਾ,
ਪਿਆਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਚ ‘ਇਹ’ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਰੱਬ ਦਾ ਘਰ ਢਾਉਣ ਆਏ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਾ ਢਾ ਸਕੇ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਥਹੁ -ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ,
‘ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ’ ਦੇ ਵਿਚ, ਉਹ ਬੁਰਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀ ਕਦਰ ਹੈ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੇ ਕੋਈ,
ਜਦ ਤਾਈਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਹਾਦਸਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।

ਜਿਸ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ,
ਬਾਵਫ਼ਾ ਬਣ ਕੇ, ਉਹ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’, ਬੇਵਫ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ।

86

ਖ਼ਬਤ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਵਿਚ, ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ।
ਗ਼ੁੰਮ ਹੈ ਹਰ ਆਦਮੀ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ।

ਇਕ ਧਰਤੀ, ਇਕ ਮੌਸਮ, ਇਕ ਜੜ੍ਹ, ਇਕ ਸ਼ਾਖ਼ ਹੈ,
ਦੇਖ! ਪਰ ਕਿੰਨਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ, ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਤੇ ਖਾਰ ਵਿਚ।

ਸਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਇਸ਼ਕ ਲਈ, ਦੱਬੀ 'ਕਲੀ-ਅਨਾਰ' ਦੀ,
ਹੁਸਨ ਦੀ ਖ਼ੂਬੀ, ਕਿ ਮਹਿਕੇ, ਹਾਲੇ ਤਕ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ।

ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ਰਕ ਲਗਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਸ਼ਕ ਲਈ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਹੈ, ਪਾਰ ਤੇ ਉਰਵਾਰ ਵਿਚ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਰਾਹ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ,
ਹੈ ਮੁਨਾਸਬ ਹਰ ਕਦਮ, ਜੰਗ ਵਿਚ ਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ।

87

ਖ਼ਾਮੀਆਂ ਅਕਸਰ ਫ਼ਸਾਨਾ ਬਣਦੀਆਂ,
ਇਕ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਦੀਆਂ।

ਰਾਖ਼ ਹੀ, ਅੰਜਾਮ ਹੈ ਹਰ ਚਿੰਣਗ ਦਾ,
ਰੋਣਕਾਂ ਮਿਟ ਕੇ, ਵੀਰਾਨਾ ਬਣਦੀਆਂ।

ਪੀੜ ਦੀ ਪਰਵਾਜ਼ ਜਾਂਦੀ ਵਿੰਨ੍ਹਦੀ,
ਸੱਧਰਾਂ, ਜਦ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਦੀਆਂ।

ਦਿਲ-ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਜਜ਼ਬਾ ਗਿਰੇ,
ਉੱਠਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤਰਾਨਾ ਬਣਦੀਆਂ।

ਨੇਕ-ਬਖ਼ਤੀ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵਾਲੀਆਂ,
ਕੀਮਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਬਣਦੀਆਂ।

ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਆਪਣਾ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੰਦਾ,
ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਬੇਗ਼ਾਨਾ ਬਣਦੀਆਂ।

88

ਖੁਦ-ਮਿਜ਼ਾਜੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਦੋਸਤੋ!
ਸੰਗ-ਤਰਾਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਦੋਸਤੋ!

ਖੇਡ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਸਿੱਧੇ ਕਰ ਲਏ,
ਆਪਣੀ-ਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਦੋਸਤੋ!

ਹੁਣ ਸ਼ਰਾਫ਼ਤ ਦੜ ਕੇ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ,
ਹੁਣ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਦੋਸਤੋ!

ਲੱਗਦੇ ਲੱਗਦੇ ਲਿਵ ਅਸਾਡੀ ਲੱਗ ਗਈ,
ਹੁਣ ਖੁਮਾਰੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਦੋਸਤੋ!

ਨਿਅਮਤਾਂ ਦੀ, ਅੱਜ ਲੱਗੀ ਹੈ ਝੜੀ,
ਪੁਰ-ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਦੋਸਤੋ!

89

ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਵੀ ਛੁਪਾਈ ਉਸ ਨੇ,
ਉਲਝਣ ਦੇ ਮਾਰਿਆਂ ਦੀ ਉਲਝਣ ਵਧਾਈ ਉਸ ਨੇ।

ਪੁੱਛਿਆ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ “ਦੱਸ ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੀ”?
ਤੀਲਾਂ ਦੀ ਡੱਬੀ ਉੱਤੇ, ਤੀਲੀ ਘਸਾਈ ਉਸ ਨੇ।

ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਿ ਜੀਵਨ, ਕੀ ਮੰਗਦਾ ਤੇ ਕੀ ਦਿੰਦਾ,
ਫਲ-ਦਾਰ ਦੀ ਪਨੀਰੀ, ਮੈਨੂੰ ਫੜਾਈ ਉਸ ਨੇ।

ਜੇ ਮਿਲਿਆ ਮਸਖਰੇ ਨੂੰ, ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਜੱਗ ਦਾ ਹਾਸਾ,
ਰੋਇਆ ਹੈ ਦਿਲ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹਸਾਈ ਉਸ ਨੇ।

ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ,
ਜੀਵਨ-ਦੀ-ਜਾਚ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’! ਉਹ ਹੀ ਸਿਖਾਈ ਉਸ ਨੇ।

90

ਗ਼ਲਤੀ ਤਾਂ ਇਕ ਬਹਾਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੋਣਾ ਹੈ ਉਹ ਹੋਣਾ ਹੈ,
ਕੁਝ ਵੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ, ਏਹੀ ਤਾਂ ਏਥੇ ਰੋਣਾ ਹੈ।

ਇਕ-ਤਰਫ਼ਾ ਰਸਤਾ ਜੀਵਨ ਦਾ, ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਜਾਂ ਨਾ ਲੱਗੇ,
ਨਾ ਭੋਣਾ-ਮੁੜਨਾ ਹੈ ਏਥੋਂ, ਨਹੀਂ ਬਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਖੜੋਣਾ ਹੈ।

ਹਰ ਸੁਸਤ-ਚਾਲ ਦੇ ਰਾਹੀ ਤੋਂ, ਹਮਰਾਹੀ ਓਝਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ,
ਇਸ ਤੇਜ਼-ਕਦਮ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ, ਹਰ ਕੋਣਾ ਐਸਾ ਕੋਣਾ ਹੈ।

ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਭਲਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹਰ ਖੇਡ ਵੱਖਰੀ ਹੋਵੇਗੀ,
ਨਾ ਉਹ ਖੂਹ-ਕਿਆਰੇ ਖੇਡਣਗੇ ਨਾ ਢੱਗਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜੋਣਾ ਹੈ।

ਜੰਮਿਆਂ ਹੈ ਲਾਲਚ ਐਸਾ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬਾਂਝ ਕਰੀ ਜਾਵੇ,
ਹੁਣ ਉਸ ਤੋਂ ਬੀਜ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ, ਜੋ ਬੀਜ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬੋਣਾ ਹੈ।

ਜੰਗ ਵੱਡਿਆਂ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੈ ਕਰਜ਼ਾਈ ਕਰ ਜਾਂਦੀ,
ਜੋ ਅੱਜ ਨੇ ਭਾਰ ਉਠਾਇਆ ਹੈ, ਏਸੇ ਦੇ ਭਲਕ ਨੇ ਢੋਣਾ ਹੈ।

ਨਾ ਫੁੱਲ ਤੋੜ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰੀਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ,
ਬੇਜਾਨ ਈਸ਼ਵਰ ਹੈ ਤੇਰਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਈ ਹਾਰ ਪਰੋਣਾ ਹੈ।

ਓ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਜਦੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ, ਕਈ ਤੀਰ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨੇ,
ਜੋ ਨਾ ਲੱਗਾ ਉਹ ਤੁੱਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੱਗ ਗਿਆ ਉਹ ਟੋਣਾ ਹੈ।

91

ਗੀਤ ਹਾਂ, ਸੰਗੀਤ ਹਾਂ, ਆਵਾਜ਼ ਹਾਂ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਲਵਲੇ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਹਾਂ, ਜੋ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਮਾਅਨੇ ਭਾਲਦਾ,
ਮੈਂ ਹੀ ਤੇ ਹਰ ਸੋਚ ਦੀ ਪਰਵਾਜ਼ ਹਾਂ।

ਪੌਣ ਦੀ, ਕਿਣਮਿਣ ਤੇ ਉਸਦੀ ਗਰਜ਼ ਦੀ,
ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਾਜ਼ ਹਾਂ।

ਧੁਨ ਸੁਰੀਲੀ ਨਾਲ, ਮਨ ਪਰਚਾ ਰਹੀ,
ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ ਤਾਰ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਹਾਂ।

ਫਰਸ਼ ਤੋਂ ਮੈਂ ਅਰਸ਼ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚਿਆ,
ਅੰਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ ਜੋ, ਆਗਾਜ਼ ਹਾਂ

92

ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ‘ਚ ਤਾਅਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ,
ਅਣ-ਕਹੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਅਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ।

ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਬੀਤਿਆ ਵਾਪਿਸ ਨਾ ਆਵੇ,
ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਗੁਜ਼ਰੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ।

ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ਸਿਤਾਰੇ ਤੋੜ ਸੁੱਟੇ,
ਅੰਬਰਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ।

ਕਿਸ ਜਗਹ ਤੋਂ ਫੁੱਲ ਖੁਸ਼ਬੋ ਲੈ ਕੇ ਆਏ,
ਕੁਦਰਤੀ, ਅਣ-ਮੁੱਕ ਖਜ਼ਾਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ।

ਬਾਵਰੇ ਹੋ ਕੇ, ਦਿਲਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਸੀ ਗਾਏ,
ਦਰਦ-ਭਿੰਨੇ ਉਹ ਤਰਾਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ।

ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੀ ਰੋਕਦੀ ਪਰ,
ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ, ਬਹਾਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ।

ਪ੍ਰੀਤਮ! ਜੋ ਨੇ ਰਾਂਝਿਆਂ ਤੇ ਹੀਰਾਂ ਵਰਗੇ,
ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੱਚੇ ‘ਫਸਾਨੇ ਭਾਲਦਾ ਹਾਂ।

93

ਘਰ ਤਾਂ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਥਾਂ ਸ਼ਰਨ ਮਿਲੇ,
ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਬੁਲਬੁਲ ਨੂੰ ਖਿੜਿਆ ਚਮਨ ਮਿਲੇ।

‘ਸਰਸਵਤੀ’ ਦੀ ਦੌਲਤ, ਝੋਲੀ ਪਾ ਦਾਤਾ!
ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ, ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਜ਼ਨ ਮਿਲੇ।

ਆਪਣੀ ਹੈ ਪਹਿਚਾਣ ਖਿੜਨ, ਮੁਰਝਾਵਣ ਦੀ,
ਖੁਸ਼ੀ, ਗ਼ਮੀ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਬਦਨ ਮਿਲੇ।

ਆਦਮ-ਜ਼ਾਤ ਹੀ ਆਪਣੇ ਤਨ ਨੂੰ ਢਕਦੀ ਹੈ,
‘ਕਾਇਨਾਤ’ ਬਾਕੀ ਦੀ, ਸਾਰੀ ਨਗਨ ਮਿਲੇ।

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਵੇ,
ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਐਸੀ ਲਗਨ ਮਿਲੇ।

94

ਘੋਖਿਆ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ,
ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ ਦੋਵੇਂ ਪਤਝੜ ਤੇ ਬਹਾਰ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੁੱਖ, ਸੁਖ ਵੰਡਾਉਣ ਨੂੰ,
ਮੋਢਾ-ਦੇਵਣ-ਵਾਲੇ ਸੀ ਜਾਂ ਸੀ ਕਹਾਰ।

ਬਦਲਦੇ ਮੌਸਮ ਤੋਂ ਜੋ ਘਬਰਾਵੰਦੇ,
ਉੱਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਕੁੰਜਾਂ ਦੀ ਡਾਰ।

ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਾ ਸੋਚਣਾ,
ਜਿੱਤ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਜਾਂ ਹੋਵੇਗੀ ਹਾਰ।

ਕਾਹਲ ਦੇ ਵਿਚ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰੜ ਨਾ,
ਪੰਛੀਆਂ ਤੇ ਕੀੜੀਆਂ ਦੀ ਤੱਕ ਕਤਾਰ।

ਘੋਖ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੁਖ ਦੇਵੰਦੀ,
ਆ ਰਹੇ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੀ ਮਿਲ ਜਾਏ ਸਾਰ।

ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਕਰਨਾ 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਬਣਨ ਦੀ,
ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਆ ਪੈਣਗੇ ਸਾਰੇ ਪਿਆਰ।

95

ਚੱਲੇ ਸਾਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਨੂੰ, ਆਦਮ ਦੀ ਜਾਤ ਬਣ ਕੇ,
ਪਰਤੇ ਹਾਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਤੋਂ ਗਰਦ-ਏ-ਸਿਰਾਤ ਬਣ ਕੇ।

ਆਪਣੀ ਗਲੀ 'ਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਹੀ ਰਾਹ ਨਾ ਦਿਸਦਾ,
ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਨੇਰ ਛਾਇਆ, ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਬਣ ਕੇ।

ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਡਰ ਜਹਿਾ ਹੀ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਾਏ ਕੋਲੋਂ,
ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਹਿ ਗਿਆ ਏ, ਬੀਤੇ ਦੀ ਬਾਤ ਬਣ ਕੇ।

ਕਿਉਂ ਖੁਸ਼ੀ ਬਣੀ ਏਂ ਬਰਖਾ, ਹੰਝੂਆਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ,
ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਬਰਸਣਾ ਸੀ ਆਬ-ਏ-ਹਯਾਤ ਬਣ ਕੇ।

ਤੁਹਫ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕੋਈ, ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਣਾ,
ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਮਿਲਦੀਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਸ਼ੈਰਾਤ ਬਣ ਕੇ

ਪ੍ਰੀਤਮ! ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ ਨੂੰ, ਏਨਾ ਤੇ ਅੱਜ ਪੁੱਛੀਂ,
ਕਿਉਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਿਲੀ ਏ ਕੋਝੇ ਹਾਲਾਤ ਬਣ ਕੇ।

96

ਚਿਰ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਇਹ ਬੰਦਾ, ਏਦਾਂ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ,
ਮਨ ਦੇ ਹਨੇਰਿਆਂ ਤੋਂ, ਦਿਨ-ਰਾਤ ਡਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਜੋ ਬੰਦਾ, ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ,
ਰੱਬਾਂ ਦੇ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ, ਕਈ ਡੰਨ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

‘ਇੰਦਰ’ ਦੀ ਗੜ੍ਹਕ ਅੱਗੇ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਵੀ ਰੱਖੀਆਂ,
ਕਿੰਨਾ ਹੈ ‘ਖੁਸ਼ਕ’ ਯਾਰੋ! ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਵਰ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ!

ਛੱਤੀਹ-ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ, ਇਸ ‘ਹਵਨ-ਕੁੰਡ’ ‘ਚ ਪਾਓ!
‘ਕਲਿਆਣ’ ਹੋਵੇ ਉਸਦੀ, ਭੁੱਖਾ ਜੋ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਿਸ, ਮੇਰਾ ਰੁੱਖ ਵੱਢ ਕੇ, ਬੇੜੀ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ,
ਦੇਖੀਂ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’! ਡੁੱਬਿਆ ਕਿ ਤਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

97

ਚੇਤਨਾ, ਕਾਫ਼ਿਰ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਡ ਗਈ,
ਰਾਹ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਡ ਗਈ।

ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਨੁਰਾ ਮੇਟਿਆ,
ਕੁਫ਼ਰ-ਧੁਨ ਚਾਤਰ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਡ ਗਈ।

ਦੇਖ! ਇਹ ਆਦਤ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ,
ਬੂੰਦਾਂ ਨੂੰ, ਸਾਗਰ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਡ ਗਈ।

ਜੋ ਵੀ ਕੋਈ 'ਭਾਲ' ਦੇ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ,
ਉਸਦਾ ਮਨ ਬੇਘਰ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਡ ਗਈ।

ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ ਖ਼ਾਮੀ ਦਿਸ ਗਈ,
ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾ ਕੇ ਛੱਡ ਗਈ।

98

ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਛੱਡ ਆਓ ਆਪਣੀ ਤਨਹਾਈ ਨੂੰ,
ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਰੱਖੋ ਗ਼ਮ ਦੀ ਪਰਛਾਈ ਨੂੰ।

ਹਰ ਇਕ ਦਾਨ ਦੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਾਰਣ ਪੁੱਛੋ,
ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਖੋ ਦਿਲ ਦੀ ਦਰਿਆਈ ਨੂੰ।

ਮਾਣ ਨਾਲ ਜਾ ਬੈਠੋ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਉੱਤੇ,
ਪਰ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਾ ਭੁੱਲੋ ਰਾਹ ਦੀ ਕਠਿਨਾਈ ਨੂੰ।

ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਰੀ,
ਕਿੰਜ ਕੋਈ ਨਾਪ ਸਕੇਗਾ ਦਿਲ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨੂੰ!

ਕਰਕੇ ਵਫ਼ਾ ਦੇ ਵਾਅਦੇ, ਲੋਕੀ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ,
ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਮਝਾਵੋ, ਇਸ ਦਿਲ ਸੌਦਾਈ ਨੂੰ।

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣੋ, ਅਸਹਿਮਤ ਹੋਵਣ ਜਿਹੜੇ,
ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਕਰੋ ਨਾ, ਜੱਗ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ।

ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਮੌਕਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਜੇ,
ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਫਿਰ ਖਿੱਚੇਗਾ, ਭਾਈ ਭਾਈ ਨੂੰ।

ਇਹ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਦਵਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ ਵਾਸਤੇ,
ਅਹੰ-ਰੋਗ ਦਾ ਰੋਗੀ ਭਾਲੇ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ।

ਗੱਲ ਓਨੀ ਕਰਿਆ ਕਰ ਜੋ ਹੈ ਸੱਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ,
ਬਣਾ ਨਾ ਐਵੇਂ ਪਰਬਤ, ਐ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਰਾਈ ਨੂੰ।

99

ਜਦ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਾਹਵੇਂ, ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ,
ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸੁਹਣੇ ਤੋਂ ਸੁਹਣੇ ਉਹ ਨਜ਼ਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।

ਦਿਲ ਦੀ ਪੀੜ ਛੁਪਾਵਣ ਵਾਲੇ, ਹੁੰਦੇ ਵਾਂਗ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ,
ਉਤੋਂ ਲਹਿਰ-ਬਹਿਰ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਗਉਰੇ ਭਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।

ਰੋਗੀ ਦੇ ਲਈ ਵੈਦ ਵੀ ਜੇ ਰੋਗੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ?
ਨਦੀ ਨੂੰ ਸਾਗਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਵਣ ਲਈ, ਕਿਨਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।

ਨਾ ਕਹਿਣਾ ਬੇਜੋੜਾਂ ਨੂੰ, 'ਇਹ ਸ਼ਾਦੀ-ਸੁਦਾ ਨੇ', ਨਾ ਕਹਿਣਾ,
ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਫੇਰੇ ਲੈ ਲਏ, ਚਾਅ ਕੁਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।

ਤੂਫ਼ਾਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਸ਼ਿਕਵਾ, ਤਾਕਤਵਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿਖਾਉਣਾ ਏਂ,
ਉਹ ਡੁੱਬਦੇ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਹਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।

100

ਜਦ ਤਾਈਂ ਆਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ,
ਤਦ ਤਾਈਂ ਹੀ ਤਾਂ ਗਿਲੇ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਤਾਕਤਾਂ, ਹਕੂਮਤਾਂ, ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ, ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ,
ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਦਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਮਾੜੇ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਹਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਖੋਹ ਲਵੇ,
ਸੱਤੀਂ ਵੀਹੀਂ ਸੌ ਬਨਾਉਣਾ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ, ਐਸ਼ ਤੇ ਆਰਾਮ ਦੇ ਨਗਮੇਂ ਨਹੀਂ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਨਾ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’, ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਸੱਚੀ ਹੋ ਸਕੇ,
ਜਦ ਤਾਈਂ ਆਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।